

Édes Anyanyelvünk

XIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1997. FEBRUÁR

ÁRA: 50 FORINT

Nyelvtanulás – nyelvfeledés

Nyár végén a Dunántúlon jártam. Rokonaimat látogattam meg, akik két kisgyermekükkel költöztek oda nemrég a Bácskából. Pontosabban: van annak már egy éve is, hiszen az idősebbik gyermek, a kislány már ott végezte el az általános iskola második osztályát (az elsőt még idehaza, a Délvidéken), a fiúcska itt is, ott is egy-egy esztendőt töltött el az óvodában, illetőleg a napköziben.

Hála Istennek, szépen beilleszkedtek az új környezetbe, jól feltalálták magukat, kiválóan megy a tanulás is: a kislány az év végén igazgatói dicséretben részesült, az öccse meg imád napközibe járni, holott idehaza nemigen szeretett. A nyári táborozáson is örömmel vettek részt mindketten az új kis pajtásokkal.

Beilleszkedésüknek azonban van egy érdekes nyelvi megnyilvánulása is: egy év alatt beszédükből teljesen eltűnt az ízes-zamatos bácskai középzárt *e*, amelyet a jó emlékű Lőrincze tanár úr annyira kedvelt és értékelt. Bizony, az én kis rokonaim beszédében a *gyerékek* már *gyerekek*, a *lékváros kenyér* *lekváros kenyér*, a *méggy meggyé* változott, s a nálunk oly szépen megkülönböztethető (én) *menték*, (ti) *ménték*, (ők) *méntek* az ő szájukon csupa *mentek*-ké szürkült!

Ennél is nagyobb baj, hogy a pesties beszéd egy igen csúf sajátosságát is átvették: a mondat záró szótagjának a hangsúlyozását és az emelkedő (szökő) hanglejtést a kérdő és felszólító mondatok végén: „Mikor megyünk kirándulni?; Elviszel-e a strandfürdőbe?; Olvass már valamit a meséskönyvből!”

Erről a nyügösen kényeskedő vagy kényeskedően nyügös beszédmodorról néhány nap alatt sikerült leszoktatnom őket, de félok, hogy a gyermekközösségbe visszatérve rövid idő alatt újra átveszik. E csúf jelenség terjedésének ugyanis vannak már jelei az elektronikus médiában, azaz a rádióban és a televízióban is. Hazaérkezésem után ugyanis nemsokára találkoztam vele egy szinkronizált angol film „jóvoltából”, amelynek gyermekszereplője, a vásott Denis ilyeneket kérdezett: „Wilson bácsi szereti a gyerekeket?; Mikor jöhetek át beszélgetni Wilson bácsival?; Azóta rádiós és televíziós riportalanyoktól (különösen a fiatalabb korosztályhoz tartozó nőktől) és reklámszövegekben (gyermekektől) volt szerencsétlenségem hallani ezt az affektáló hanglejtést. („Jó éjszakát, anya!; Ne kapszold le a villanyt!”)

Érdekes módon míg A mai magyar nyelv rendszere – Leíró nyelvtan című kiadványában (Akadémiai Kiadó, Budapest 1962. II. 467) ezt találjuk: „... megesik, hogy az érzelmi hangsúly nem a szónak, hanem a mondatnak mellékhangsúlyos helyére kerül, s ilyenkor elhelyezkedése is a mondatban elfoglalt helyéből érthető meg. Felszólító vagy felkiáltásszerűen közlő mondatoknak például érzelmi okokból, a figyelem felhívására (sajátos hanglejtésformával társulva) hangsúlyossá válhat az utolsó szótagjuk, attól függetlenül, hogy ez a szónak egyébként mellékhangsúlyos helye-e vagy sem. Például: *Kenyeret adjatok!; Indulhatnak a lovak!; Fát is hoztam!* (közny.)”, addig a Nyelvművelő kézikönyv (Akadémiai Kiadó, Budapest 1983. I. 790) már kiemeli: „Igen bántó az az újabban divatozó hiba, hogy sokan a mondat végét (az utolsó szó szótagját) hangsúlyozzák erősen. Pl. *nem* bonyolódunk most ebbe a vitába; *rendszerint* csak akkor döbbenek rá; *jelentette* ki a *bizottság* elnöke. Ez nemegyszer a szóvégi magánhangzó megnyúlásával és hibás hanglejtéssel is párosul.”

Íme, hogyan lesz húsz év alatt egy érzelmi alapon létrejött hangsúlyfurcsaságból súlyos tipushiba!

Reméljük, erre a csúnya „pestiesség”-re nyelvpedagógusaink is felfigyelnek, és útját állják terjedésének legfiatalabbjaink nyelvhasználatában is.

Szloboda János
(Zenta)

A TARTALOMBÓL:

Takács Tibor:
Édősanyám nyelve

Balázs Géza:
13 + 1 kérdés a
magyar nyelvi kultúra
lehetőségeiről

Kemény Gábor:
Nyelvi mozaik

Fodor István:
Fanatik

Vágó Istvánnal
Maróti István beszélget

Zsigmond Győző:
Tudjuk,
mint a miatyánkot?

Minya Károly:
Okánozás

És:
farsangi versparádé,
nyelvi játékok,
keresztrejtvény,
nyelvész-leletek

Adózzanak nekünk!

Az 1996. évi CXXVI. törvény értelmében ez évtől a magánszemélyek maguk rendelkezhetnek befizetett adójuk egy százalékának közcélú felhasználásáról. Fontos tudni, hogy erről az egy százalékról csak teljes egészében és csak egy kiválasztott kedvezményezett javára lehet rendelkezni, mégpedig vagy az 1997. március 20-ig beküldendő adóbevallási csomagban, vagy pedig – ha valaki nem önadózó – a munkáltatónál március 25-ig leadandó zárt borítékban.

A szabvány méretű borítékra kívül rá kell írni az adózó nevét, lakcímét és személyi számát (ez utóbbit csak idén, később már az adóazonosító jelet kérik), belül pedig el kell helyezni egy a borítékkal azonos méretű rendelkező nyilatkozatot, amely nem tartalmaz mást, mint a kedvezményezett nevét és adószámát (hangsúlyozzuk: csak egynek a javára lehet nyilatkozni!).

Szíves támogatásukat kérve közöljük a törvényben felsorolt kedvezményezettek közül annak a kettőnek a nevét és adószámát, amelyre ezúton is felhívjuk megtisztelő figyelmüket:

Anyanyelvapolók Szövetsége
Adószáma: 19663155-1-43

A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány
Adószáma: 19669924-1-41

Kedves Olvasóink! Adózzanak nekünk, s mi őszinte hálával adózunk önöknek!

TARTALOM

Szloboda János: Nyelvtanulás – nyelvfeledés ...	1
Adózzanak nekünk!	2
Takács Tibor: Édősanyám nyelve	3
Balázs Géza: 13 + 1 kérdés a magyar nyelvi kultúra lehetőségeiről ...	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
Fodor István: Fanatik	6
Vágó Istvánnal Maróti István beszélget	7
Zsigmond Győző: Tudjuk, mint a miatyánkot?	8
F. Kovács Ferenc: Okánozás	9
Szathmári István: Az ikes igeragozásról – sokadszor	9
Farsangi versparádé (Szilágyi Ferenc, Szloboda János, Dénes György, Kópíás Sándor, Bencze Imre–Zubornyák Mihályné, Kerék Imre)	10–11
Sinkovits Ferenc: Agyalmány	12
Büky László: Valaki <i>lenyúl</i> valamit	12
Zimányi Árpád: Az állatfajták nevének helyesírásáról	13
Holczer József: Erről még nem írtam volt cikkeimben...	13
Szende Aladár: Nagy Károly: Küldetésben	14
Inámi Zsófia: „Osztály”-részünk: A mesék csodái	14
Graf Rezső: Jelenünk és jövőnk szolgálata	15
Grétsy László: Anyanyelvünkről – anyanyelvünkért	15
Turai Adél: Szóvatai dialógus	15
Hírek	16–17
Kerekes Barnabás: A IV. országos ifjúsági anyanyelvi parlamentről	16
Grétsy László: Nyelvjáték-pályázatunk eredményhirdetése	17
Pontozó	18
Keresztretjérvény	19
Minya Károly: Feketeország	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvapolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik

a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:

az Anyanyelvapolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:

Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:

1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.
Telefon: 267-9267

Postacím:

1364 Budapest, Pf. 122.

Terjeszti:

a HELIR, a Bp.-i HIRKER Rt.,
az NH Rt. és több más terjesztő.

Előfizethető

bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban,
valamint közvetlenül vagy
postautalványon a Hírlap-előfizetési
és Lapellátási Irodánál (HELIR),
amelynek címe: 1900 Budapest,
VIII., Orczy tér 1. (Kérésre az
iroda postautalványt küldi!)

Előfizetési díj:

egy évre 250 Ft

Számonkénti ár: 50 Ft

Az Anyanyelvapolók Szövetségének
tagjai a lapot a tagdíj fejében
illetménylapként kapják.

Belépési nyilatkozat és csekk
kérhető:

Anyanyelvapolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.

*Az Édes Anyanyelvünk
szerkesztőbizottsága:*

Balázs Géza
Bencsedy József
Deme László
(a szerkesztőbizottság elnöke)
Fábián Pál
Grétsy László
Kemény Gábor
Maróti István

Címlapterv:

Heilling Zsolt

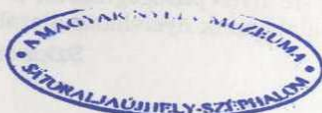
Lapunk kiadását

az MHB Magyar Sajtóalapítvány,
a József Attila Kulturális és
Szociális Alapítvány,
a Nemzeti Kulturális Alap,
az MHB Táncsics Mihály Alapítvány
a Művelődési és Köznevelési
Minisztérium Köznevelés-fejlesztési
Főosztálya
és a Soros Alapítvány segíti.

ISSN 0139-0457

Készítette:

CERBERUS Kft.
1054 Budapest, Kálmán I. u. 23.
Telefon: 332-3511
Felelős vezető: Schmidt Gábor

Édösanyám nyelve

Úgy születtem bele az ő-ző nyelvbe, hogy sokáig nem tudtam, másként is beszélnek az emberek. Édesanyám szülei Röszkéről hozták magukkal ezt az édes kincset, apám családja meg Sándorfalváról érkezett Szeged városába, hogy én már bennszülött szegediként legyek büszke városomra, az itt beszélt nyelvjárára, amit betelepült igazában soha meg nem tanulhat. Mivel majdnem megtanulhatatlan, ezért sokan gúnylással szólnak róla, pedig úgy görögnek a szögedi szavak, mint görögdinnyék a Mars téri vásárban. Szép, kerek beszéd ez. Édős anyanyelv ez, de mennyivel szebben hangzik az édös az édesnél még ma is a fülemnek, olyan íze van, amelyet csak a szerelem varázsolhat kimondója szájára... A nyelv a legtisztább szerelem, vonzódás a múlthoz, az ősök szavához, ami megkülönböztet másoktól, és ha valahol, véletlenül az ő betűk muzsikáját hallok, nem vagyok rest, megszólítom az anyanyelvemen beszélőt, hogy ugyan mondja már, hova valósi: kecskeméti, vásárhelyi, vagy éppen szülővárosomból, a szép Szögedéből való?

Amikor már iskolás voltam, és tanítóink, tanáraink az ún. irodalmi kiejtésre oktattak, furcsa volt megtagadni az anyanyelv szépségét. Édesanyám csak nevette tanulásmat, ahogyan mondta: „mekegésemet”, s ha egyszer-egyszer megpróbált utánózni, éppúgy belebicsaklott az irodalmi nyelvbe, mint mikor mások próbálnak ő-zve beszélni.

Igaz, amikor egyre-másra jelentek meg verseim – édesanyám mérhetetlen büszkeségére –, valami hihetetlen változás ment végbe lelkében. Ez akkor volt, amikor már végleg Budapestre költöztem, és édesanyámnak meg kellett szólalni a „mekegő” emberek között. Erről a nehezen viselt fájdalomról nem szólt nekem, mindaddig, amíg Tibike kisfiamat – aki ma már András néven beszél (s milyen szépen) a Rádióban – el nem vittem nyaralni hozzájuk 1955-ben.

– De kisfiam, többet erre nem vállalkozunk apáddal – mondta olyan fájdalmasan, hogy kicsordult könnye a szeméből.

– Történt valami, anyuskám? – simogattam körbe szerető szavakkal –, rossz volt az unokád?

– Az az édös kisfiú, de hogyan mondhat szívet? Az volt a baj – sóhajtott –, hogy mikor möggyűtt a kisgyerök, elhatároztuk apáddal, hogy nem beszélünk vele ezen a csúnya szögedi nyelven. De alig állt a szánk a mekegésre, ő még folyton

azt mondta: éhös vagyok, nagymama, kérek zsíroskenyeret.

Hát így történt, hogy Tibike beletanult a szép szögedi nyelvbe, anyámék meg azután is, évekig emlegették ezt a „kögyetlenségöt.”

S én mikor tagadtam meg édesanyám nyelvét?

Katonakoromban.

Minden összezárt kényszerű közösség kegyetlen és megalázó, így a katonaság is. Önként álltam katonának, Devecseri Gábor felhívására, mikor elhangzott: „Írók, gyertek katonának!” 1949 novemberében vonultam be Esztergom-Táborba, mert fegyvernemet, szolgálati helyet is lehetett választanunk. Azért szerettem Esztergomba, mert a katonaköltő Balassi Bálint e vár ostrománál halt hősi halált. Értethető, hogy ott akartam én is katona, sőt katonaköltő lenni! S ha a szívem titokolt érzelmeit is elmondhatom, akkor fogant meg bennem a gondolat, hogy regényt írok Balassi Bálintról. A könyv megírását negyven évvel későbbre hagytam, s 1994-ben, Balassi halálának 400. évfordulójára megjelent a Zrínyi Kiadónál: Aranypávák az asszonyok címmel.

Igen, önként lettem katona, és azonnal megtanultam, hogy a gonoszsgot nehéz elviselni. Én egy őrzető személyében találkoztam a Gonosszal.

– Maga hogyan pófázik? – rontott rám, mikor ízes szögediséggel válaszoltam neki.

– Ahogyan mifelénk beszélnek az emberek!

– Otthon! – felelte – De itt nem!

A másságot nehezen viselték el abban a bajtársi világban. Volt a száznak egy cigánya és egy írója, hiszen hamar kitűdött rólam, hogy író vagyok, és tanulmányozni fogom a honvédség életét.

Mi lettünk Farkas Mihály esztergomi seregének céltáblái. Szent Péter háromszor árulta el Jézusát. Nekem az anyanyelv elárulásához három nap kellett. Jól tettem? Nem? Leszoktam az ő hangjaimról, hasonlultam a többiekhez, sőt példa lettem a század előtt.

Mit is mondok? Dehogyan szoktam le, hiszen az árulásom „taktikai” volt. Lát-

szólag behódoltam, s úgy tettem, mintha élvezném ezt a helyzetet. Miközben lélekben maradtam az, aki voltam. Nem is mertem volna hazatérni a Szilléri sori családi házba úgy, hogy „pestiesen” szólaljak meg. Azon a csúnya, azon a megvetnivaló nyelven. Hazatérve észre sem lehetett venni árulásomat. Úgy beszéltem, mint annak előtte. (Ma is, ha hazamegyek rokonaimhoz, önkéntelenül felveszem az elhagyott beszédet.)

Később meg-megkísértett a tájnyelv. Egyik regényemben – Sziklatörés címmel jelent meg a Kossuth Kiadónál – édesapám (aki regényeimben Vér Bálintként szerepel) végig a szögedi nyelvet beszéli.

Csak hogy... Igen, ekkor jön a csak-chogy... A kéziratot elolvassa a lektor, megszerkeszti a szerkesztő, kiszedi a nyomdász, kijavítja a korrektor, s mivel mindenki azt hiszi: csak ő tud magyarul, kiki belejavít, átír, töröl, és végül a kiszedett szöveg az író szeme elé kerül. És ekkor jön a „jaj, istenem!”. Mert ettől kezdve rajtam a felelősség. Márpedig az emberi szem (csak későn jöttem rá erre) nem azonos az emberi füllel. Bizony, maradt a szövegben néhány oda nem illő vagy ki-

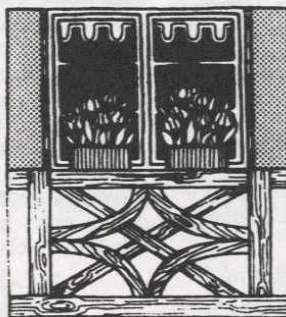
nem tett ő betű. A könyv megjelenik, az író örvendezik, és a kritikus a kezébe veszi. Az a szegedi-szöregi kritikus – ki ugyan Jánoshalmán született, de jobban érti a szegedi tájnyelvet valamennyiünk-nél – felkapja a fejét: nini, minek ír szögediül, aki már elfelejtette ősei nyelvét...

Elfelejtettem? Lehajtom a fejem, és bevallom, a szemem elfelejtette, hol is kell ő betűt használni e helyett. Ezért – ha megkísért édesanyám nyelve –, hívom a feleségemet, aki ugyan Mezőtúron született, de másfél éves kora óta szegedi a lelkem, sőt a kecskeméti gimnáziumban éveken át gyakorolta az ő-zést, s felolvassuk a javítandó szöveget. Mert a szem felejt, a fül soha!

Persze hallgathatok otthon.

– Nem kellett volna a katonaságnál ennyire elfelejtene a szögedi nyelvet – mondja éllel a feleségem.

Tanulak halálig, te legszebb, legédesebb, egyetlen anyanyelv, édesanyám nyelve, szülővárosom nyelve! Vagyis „te legszöbbs, legédösebb, édös anyanyelv!”

1997-BEN IS 50 FORINT MARAD LAPUNK ÁRA!

13 + 1 kérdés a magyar nyelvi kultúra lehetőségeiről*

Az emberek többsége figyel a nyelvhasználatára. Érdeklí, mert érdekében áll a nyelvi megnyilatkozás világossága, tisztasága, sikere. Ebből következően kérdései támadnak, a nyelvészekhez fordul. Ha a nyelvészek nem válaszolnak, kialakítja a maga véleményét. Most a nyelvész válaszol. A kérdések mindennaposak, a válaszok nehezek. Egy kérdésre olykor több válasz is lehetséges.

1. Romlik-e a magyar nyelv?

– Nem. Mert szerencsére a legmodernebb kommunikációra is alkalmas. A romlásról egyébként a görögök óta nyilatkoznak; s szerencsére nemcsak romlás, de javulás (gazdagodás) is van.

– Igen. Mert idegenszerűségek tendenciaszerűen támadják meg grammatikai szerkezetét, szóképletét, hangzását. Mert a mindennapi, nyilvános nyelvhasználatban aggasztó jelenségekkel találkozunk.

– A nyelv alapvetően hagyományörző jellegű. A jelentések egymásra rakódnak, egymásból fejlődnek. A nyelv szokásokban él; ezek az adott nép szociokulturális hagyományaiba vannak ágyazva. Elképzelhető olyan nyelvi változás, amely ezt a hagyományrendszert megzavarja. Van példa a Földön elpusztult vagy nagymértékben pusztulásra ítélt nyelvekre.

2. Változik-e a magyar nyelv?

– Igen, mert minden használatban lévő nyelv változik. A változást azonban a nyelv rögzítésének lehetősége (pl. az írás, a hangfelvétel) lassítja.

3. Van-e értelme a nyelvművelésnek?

– Van. Csak egyetlen példát vegyünk, a nyelvi kérdések iránt tudatosan érdeklődők számát. Egy 1988-as felmérés szerint a felnőtt lakosok 27%-a gyakran hallgatja, 45%-a ritkán, s csak 28%-a nem hallgatja a rádió nyelvművelő műsorait. A nyelvművelő műsorok hallgatása és a nyelvhasználat színvonal között nem törvényszerű az összefüggés; de e felmérés mérhetően bizonyítja, hogy van érdeklődés a nyelvi kérdések iránt.

4. Ha megértjük egymást, miért van szükség nyelvművelésre?

– Hallgassuk csak: *Az orrod is tisztácsa* – értjük. *En olvasnák neked egy szép verset* – értjük. Az ember a szépség nevében is alakít. Fölfelé törekszik. Ezért alakította ki a nehezen meghatározható, de létező, *norma, sztenderd, etalon* stb. néven is emlegetett emelkedett nyelvváltozatot. Egyik költőnk szerint: „a magyar nyelvben két nyelv van”. Nem kettő, hanem több. És minden élő nyelvben. A nyelv sok változatban él és él. A beszélőnek választania kell. Pl. *eb – kutya, idősebb tőlem/nálam, telefon/telefonilag, a tanároknak a pénze/pénzüik, megható – gyönyörű – tök jó* stb. A választás, a stílus a különböző társadalmi helyzetekhez, szerepekhez illeszkedik, tulajdonképpen egy nagyon fontos felhívó jel, segítség mások számára, hogy kivel is állnak szemben. A nyelvben rejlő sokféleség emberi kapcsolataink mindennapi

megélésének eszköze. Ennek tudatosítására, megértésére, gondozására, valamint a kommunikációs zavarok elhárítására, végül pedig a nyelvtudomány értékeinek közvetítésére szolgál a nyelvművelés.

5. Milyen legyen a nyelvművelés?

– *Érdek-es*. Álljon az ember *érdek*-ében, és keltse fel *érdek*-lődését. Játékos. A kommunikáció egész környezetére odafigyelő. Adjon választ az emberek kérdéseire.

6. Milyen legyen az anyanyelvi oktatás?

– Először is: legyen! Másodszor: legyen kommunikációs nyelvtan. Meg kell értetni a tanulókkal, mire jó a nyelvtan. A nyelvtan – logika. A nyelvi közlés logikájának megtanulása az idegen nyelvek későbbi tanulásának is alapja. Többféle nyelvtan (nyelvelírás) van. A nyelvtani kategóriák más, gondolkodási-logikai kategóriákra is átvihetők. A nyelvi szerkezet megértése az előfeltétele a mindennapi és a művészi szövegek pontos megértésének. Nyelvtan nélkül nincs irodalmi értés sem. Soha ne feledjük: nyelv és irodalom édestestvérek.

7. Lehet-e káros hatása a nyelvművelésnek?

– Lehet, de csak a rossz nyelvművelésnek. A nyelvhasználat miatt senkit sem szabad megsérteni.

Főleges nyelvi tilalomfákat sem szabad állítani, mert ezek gátlásokat okoznak. A nyelvi változásokat figyelembe kell venni; s nem lehet a beszélő közösség ellenében – régi vagy kitalált – szabályokat súlykolni.

A túlzott szabályszerűségekre való törekvés a szabad kommunikáció gátja lehet, sőt ún. hiperkorrekt (túlzottan szabályos, vagyis szabálytalan) alakok létrejöttét segíti (pl. „ellensükük”: felszólító módban sem merik használni a *-suk/-sük* ragot, pedig ott az a szabályos).

8. Mi az a nyelvi norma?

– Amit a szélesebb nyelvközösség elfogad, amire fel kíván tekinteni. A norma mindig az illőség szerinti választás. (Vö. 4. kérdés.) A norma egyes jelenségei statisztikai, mások esztétikai alapon ragadhatók meg.

9. Jó-e a magyar helyesírás?

– Megfelelő. Jó, hogy alapjainak lerakói 1832-ben a szóelemzés elvét fogadták el; ez logikailag megkönnyíti a helyesírást. Nem jó, hogy egyes területeken (egybe- és különírás, többtagú földrajzi nevek írása) túlszabályozott; nehezen megtanulható. Szükség lenne az egyszerűsítésre! De minden helyesírásban vannak szabályozatlanságok, túlszabályozottságok és következetlenségek. A helyesírás mindenütt vita tárgya.

10. Féltetni kell-e a magyar nyelv jövőjét?

– Vannak kihalt, kiháló és élő nyelvek. A magyar nyelv – élő nyelv.

A magyar kommunikáció sajátos, árnyalt, kreatív. A folklór, a költészet, az irodalom mutatja a nyelvi gazdagságot. Léteznek kedvezőtlen nyelvhasználati tendenciák (nyelvi környezetszennyezés, nyelvi elnyomódás, elszürkülés), de a gyerekek a magyar folklór csodáin és Weöres Sándor versein nevelkednek.

11. Van-e szükség nyelvstratégiára?

– Igen. A kis és közepes nyelveknek, pontosabban az e nyelveken beszélőknek különösen nagy gond, előrelátással, tudatosan kell nyelvük belső és külső állapotát, környezetét javítani, fejleszteniük. Tudatos nyelvpolitikával egy társadalom lelkiállapota, identitása, emberi és társadalmi viszonyai javíthatók, konfliktusok előzhetőek meg. A nyelvnek a makro- és mikroökonomiai viszonyokra is hatása van; vagyis a társadalom egészét érinti.

12. Van-e szükség magyar nyelvtörvényre?

– Nincs. Bármiféle nyelvtörvény többet ártana, mint használna. A Magyar Alkotmányban azonban a nemzeti szimbólumok közé föl lehetne venni nyelvünket is. Mert-hogy most nincs benne.

13. Ment-e a nyelvművelés által a nyelv ügye elébb?

– Válaszom derűlátóbb, mint Vörösmarttyé: igen. Ha a nyelvművelés legnagyobb mozgalmá, a nyelvújítás nem lett volna, nyelvünk talán valamiféle keveréknyelv lenne. A nyelvújítás a bizonyíték arra, hogy a legszélesebb felelős rétegek minden állami, intézményi támogatás nélkül is összefoghatnak. A magyar nyelvújításban egyformán részt vettek művelt parasztok, polgárok, arisztokraták, papok, tudósok; és természetesen azonnal melléálltak a kor legnagyobb magyar írói.

13 + 1. Ment-e a nyelvművelés által a világ elébb?

– Magyarország igen. A nyelvújítás mozgalmának eredménye a mai magyar nyelv, a nemzeti nyelven művelhető tudományok és például a Magyar Tudományos Akadémia létrejötte. Ment-e a világ elébb? A nyelvművelésnek vannak eredményei, de korunk információdszungele (az információs szupersztráda) a kommunikációs (verbális) zavarok, konfliktusok tömegét hozta. A világban egyre kevesebb a tapasztalat, egyre több a megnevezés, a manipulálás, a felszínesség, a tájékoztatás, s ennek nyomán a félreértés. A hatalmas információdszungelemben való eligazodást nem tudtuk megtanulni. A gyerekek a legvesztettebbek. A költő után szabadon: „A világ szavakkal van telepettyezve”. A század egyik legnagyobb nyelvfilozófusának, Wittgensteinnek leggyakrabban idézett mondata: „Nyelvem határai világom határai”. Ügyelni kell tehát nyelvünkre, anyanyelvünkre!

* A Fábán Zoltán Társaság meghívására a Petőfi Irodalmi Múzeumban 1996. november 30-án tartott előadás frott változata. A szerk.

(Hiányszótár – Visszahív, visszahallgat, visszanez – Nyaki akció és egyéb gyermetegségek – Stop, de stoppos?)

Tudják-e kedves olvasóim, mi az a hiányszótár? Ha nem, ne röstelkedjenek miatta, mert mindmostanáig én sem tudtam, pedig nekem ez a szakmám.

Az első magyar hiányszótárt Hegedűs Attila, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar nyelvészeti tanszékének vezetője állította össze és jelentette meg a múlt évben *Kisnémedi tájszótár. Hiányszótár* címmel.

A hiányszótár, mint a kötet előszavából megtudjuk, olyan tájszótár, amely azokat a köznyelvi szavakat tartalmazza, amelyek az adott nyelvjárásból hiányoznak, tehát nem ismeretesek vagy nem használatosak. Van olyan típusú hiány is, hogy valamely köznyelvi szónak csak bizonyos jelentéseit ismerik, másokat nem.

A gyűjtés úgy folyt, hogy a szerző végigkérdezte adatközlőjétől a Magyar értelmező kéziszótár minden egyes szavát és szójelentését, ismeri-e. Aki tudja, milyen vastag ez a kötet (újabbán két kötet), és milyen apró betűs, az méltányolhatja mindkettőjük kitartását. A siker alighanem annak (is) köszönhető, hogy ez az adatközlő a szerző édesanyja volt.

A szótár futó átnézése alapján is megállapítható, hogy e Pest megyei falu idősebb lakóinak szókészletéből nemcsak a görög-latin eredetű nemzetközi szavak hiányoznak, hanem ilyen régies és népies hangulatú szavak is (az *a-b* betűs részből szemelgetve): *állong, ámbitus, ábotában, átalag, bábaszarka, bakacsín, bakator, bakcsó, balázsjárás, barcog, bárzsing, báva, (be)bónyál, berbécs, bévül, bokály, boksa, börszöny, brindza, butélia*. Igaz, nem ismerik a *bankfű*-t sem. Ebből is látható, hogy a hiányszótár pontos – negatív – képe egy helyi közösség nyelv- és világismertének. A könyv megjelenésével megnyílt az út a további (hely és nemzedék szerinti) összehasonlító vizsgálatok előtt.

Felhívok valakit a munkahelyén, de nem tud a telefonhoz jönni; azt üzeni, egy óra múlva *hívjam vissza*.

Visszahívni valakit, eddig úgy tudtam, azt jelenti, hogy a hívott fél hívja fel valamivel később a hívó felet. Ebben a *vissza* igeikötő ugyanolyan szerepű, mint a *viszszadob, visszaüt, visszaköszön, visszakérdez* stb. igében: *ő hívott engem, ezért én visszahívom őt*.

Újabbán azonban, mint a fenti üzenet is mutatja, az is *visszahív*, aki valakit *újra felhív*. Az „újabbán” persze viszonylagos, hiszen ezt a jelentést, mint kissé meglepődve látom, már a Magyar értelmező kéziszótár is ismeri. Az pedig épp az idén huszonöt éves.

A *vissza* tehát néhány ige mellett 'újra, újból'-féle értelmet kezd felvenni. Támog

gatja ezt a változást a hang- és képrögzítő készülékek kezelőinek beszédében gyakori *visszahallgat, visszanez* ige: *többször is visszahallgattuk a szalagot, de nem tudtuk megállapítani, mit kiáltott közbe az egyik képviselő; akárhányszor nézem vissza a felvételt, mindig úgy látszik, hogy a csatár a gól előtt kézzel ért a labdához*. E szóhasználat létrejöttében közrejátszott a *vissza* igeikötőnek 'előbbi helyre' értelme is, hiszen ahhoz, hogy valamit *visszahallgathassunk* vagy *visszanezhessünk*, előbb *vissza* kell forgatni a szalagot arra a helyre, ahol a kérdéses részlet található.

Ezek az igeikötős igék ma divatszavak is. Olykor csupán a bennfentesség fitogtatására valók. Hisz milyen más, ha valaki *visszahallgatja* a felvételt vagy annak egy részét, mint ha egyszerűen *meghallgatja* vagy *újra (és újra) meghallgatja*! Vagy mégsem?

Ami pedig a telefonon való *visszahívás*-t illeti: szerintem kár lenne végképp elmosni a különbséget a *visszahívás* és az *újra hívás* között. Már csak azért sem, mert manapság egyáltalán nem mindegy, hogy kinek a költségére beszélgetünk egymással.

Az **árusok** rövidítési mániáját jó egy éve lapunkban is szóvá tette Szende Aladár „Nyelvi infantilizmus az *ovi*-tól a *ravi*-ig” című cikkében. Íme néhány újabb példa, saját gyűjtésemből.

A Keleti pályaudvar várócsarnokában az egyik elárúsítóasztalon ez a felirat díszlik: **NYAKI AKCIÓ**. Amikor megpillantottam, első reakciónak a riadt tiltakozás volt: ugyan miféle akcióra készülnek a nyakammal kapcsolatban? Közelebb lépve látom, mindössze arról van szó, hogy az árus nyakkendőakciót hirdet: darabját 100 forintért adja. A *nyaki* tehát nem egyéb, mint becézett *nyakkendő*.

Egy zöldségesstand táblájára, valahol Újpalota környékén, ez volt krétával kiírva: *Pari ... Ft, alatta Burgi ... Ft*. Megjegyzem, se a paradicsom, se a burgonya nem volt se kisebb, se szeretnivalóbb a szokásosnál.

A Batthyány téren a csarnok árkádjai alatt ezt jegyezhetem fel, amíg a buszra várok: *P. zsepi vásár! Akció!* Ez is krétával írt, tehát alkalmi felirat. Mindenestre most látom először leírva (ha rövidítve is) a régóta ismert *papírzsepi* szót. Ennek érdekessége, hogy a *zsebkendő* kiejtett alakjából van képezve, ezért *-zsepi*, nem pedig *-zsebi*.

E játszi képzésű szóalakok divatja nem mai keletű. Már a 70-es évek közepe táján próbálkoztak a kereskedők azzal, hogy egy új (műanyag dobozos) üdítőital-családot *Üdi-dobi, Hüsi-dobi, sőt Dibi-dobi* fantá-

zianéven dobjanak piacra. Nagyjából ugyanekkor egy szópályázaton ezt javasolta valaki a *hotdog* magyar nevét: *forró dugi*.

Napjainkban még jobban elszaporodtak az efféle becézett szavak. Talán mai világunk üzleties ridegségét próbálják az árusok ezzel ellensúlyozni? Vagy áraik nagyságát az árunevek kicsinységével? Akármilyen is az ok, érdemes vele foglalkozni, mert hozzátartozik napjaink nyelvi (kór)képéhez.

Másfél évvel ezelőtt Minya Károly megírta lapunkban, hogy a Helyesírási kéziszótár egyaránt tartalmazza a *stoppos* szót (két *p*-vel) és az *autóstopos* turisták kifejezést (egy *p*-vel).

A szó írása körüli bizonytalanságot jelzi az a későbbi adalék is, hogy a Rádió- és Televízióújság 1995/43. számában egy amerikai film címét ebben a formában írták a műsorajánlat fölé: Az örült *stopos*, alatta viszont, a cselekmény ismertetésében ezt olvashatjuk: „Kocsijába felvesz egy *stop-post*.”

Az nyilvánvaló, hogy minél előbb meg kell szüntetni ezt a kettősséget. De hogyan? Azaz: melyik irányba egységesítsünk?

A kérdés, ha úgy vesszük, már nem kérdés, hiszen az akadémiai helyesírási szabályzatban benne van a *stoppos*, mégpedig két *p*-vel. Csakhogy a *stop* meg az *autóstop* is benne van, egy *p*-vel. Ha ehhez – egy köthangzó közbeiktatásával – hozzátesszük az *-s* melléknévképzőt, ezt a szóalakot kapjuk: *stopos*. A *p* a kiejtésben megnyúlik („stoppos”), de az ilyen, két magánhangzó közötti nyúlást helyesírásunk eddig nem jelölte: *csatos, szíjas*, ezért *stopos*!

Ha tehát helyesírásunk szabályozói következetesen akarnak eljárni, két megoldás közül választhatnak: vagy egy *p*-vel íratják a *stopos*, *autóstopos* szót, vagy az *autóstop*, röviden *stopp* írásában is engedélyezik a két *p*-t. Ez utóbbi talán vad ötletnek látszik, de nem az, mert: 1) megfelel a mai köznyelvi kiejtésnek; 2) így módon különbséget tudnánk tenni a (többnyire röviden ejtett) *stop* mondatszó (jelentése: állj!) és a *stopp* főnév (jelentése: idegen járműre való felkészülés, illetve ilyen módon való utazás) között; 3) az *autóstop*-ot már a Magyar értelmező kéziszótár szerkesztői is két *p*-vel vették fel a szótár címszavai közé, csak ezt senki sem akarta (merte?) követni.

E cikkecskével csupán arra szeretném újból felhívni a figyelmet, hogy valami nincs rendben a *stop(p)os* körül. A döntés a Helyesírási kéziszótár szerkesztőinek dolga. Mi tagadás, nem irigylem tőlük!

Kemény Gábor

FANATIK

A félműveltség nyelvi terrorja a mai Budapesten – és másutt

Ugye meghökkentő e cikk főcíme, kedves olvasó? Meghökkeni, sőt megdöbentti azt, aki ezt a betűsort (szónak, névnek aligha nevezhetném) az egyik Váci utcai nő divatbolt cégéjén megpillantja. Mi akar ez lenni? Magyarul alighanem *fanatikus*. Ha valamilyen idegen nyelvből való, melyikből? Egyik nyugati nyelvből sem, hiszen nem angol, mert akkor *fanatic*, nem francia, mert akkor *fanatique*, még csak nem is német, mert akkor *fanatisch* (mint melléknév) vagy *Fanatiker* (mint főnév) volna. De kétségkívül így hangzik a szláv nyelvekben és a törökben. Talán keleti orientációra vall a cég elnevezése? Nem tudni, de azt sem, mit akar mondani vele a cég tulajdonosa. Hogy fanatikus, aki abba a boltba (bocsánat: „shop”-ba) bemegy vásárolni, fanatikusá teszi a sokféle ragyogó áru a vevőt, esetleg az eladók fanatikus kiszolgálói a vevőknek? Ebben a cégfelirattal benne van a rendszerváltás utáni magyar kereskedelem egész körképe: idegenmajmolás, az idegen nyelvek gyatra ismerete, félműveltség, izléstelenség és stílustalanság.

Elmarasztaló értékelésemre még néhány példát idézek, főképp Budapest belvárosának cégfelirataiból, hirdetőműveiből és egyéb címeiből. Miért futnak az utcákon a privát mentőszolgálatok autói *Ambulance* felirattal? Csak így, tehát *Mentők* nem is áll rajtuk. Szerencsére a kocsi színéből, a vöröskereszt emblémából kitalálja a rászoruló jámbor magyar, hogy azok mentőautók.

Az idegen elemek jó része öszvér jellegű kapcsolat vagy összetétel. Több, irodabútorokat és irodafelszerelést áruzó üzlet felirata: *Menedzser Shop*, tehát magyaros és angol helyesírás keveredik benne. De hiszen ez a bolt elnevezés magyar „találmány”, ilyen angol nyelvterületen és másutt nem található. Ez nem is csoda, hiszen értelmetlen. A nemrég megnyitott két nagy bevásárló- és szórakoztatóközpont neve: *Duna Plaza*, illetve *Pólus Center*. A *Center* még megjárja, hívnak így hasonló intézményeket angol-amerikai- ausztráliai stb. városokban, de a magyar *pólus* szóhoz nem illik a *center*. Ami a *Plaza* nevet illeti, az Amerikában olyan teret jelent, amely körül bevásárlóközpont vagy egyéb intézmény van, de nem jelenti magát az ilyen központot. A Déli pályaudvar közelében nyílt meg a *Déli Point* nevű áruházféleség. A cimdák figyelmébe kellene ajánlani, hogy angol ember ebből egy kukkot sem ért meg; azt hiszi, magyarul van az egész elnevezés, csak a *point* hasonlít az angol *point* szóra, de ez nem jelenti a bevásárló- vagy egyéb központot.

Az idegen nevek írásmódja gyakran helytelen, keveredik a magyaros helyesírással. Ilyen a *goffry* a Kigó utcai Jégbüfében. Ugyan miért ne lehetne ezt az édességet *sült ostya*-nak hívni? De ha nem, akkor ki érti úgy? Angolul *wafer*, németül *Waffel*, franciául *gaufre*, tehát ha mindenáron franciásan akarják hívni, miért nem *gofri*-nak írják? Kérdésemet, magyarázatomat az üzletvezető okvetetlenkedésnek nézte.

Az idegen feliratok jó része nyelvíleg is hibás.

A Váci utcában, rézsút szemben az egyetemmel egy népművészeti bolt felirata ez: *Hungarian Folklor Center*. Bementem az üzletbe, és elmondtam az eladónőknek, hogy a *folklor* németül van, angolul *folklore* írandó. „Ez a kereskedelem”, utasították vissza helyesbítéssel. Ám nemcsak az angoltudással van baj. A Rákóczi úton, közel a Károly körúthoz ez az egyik bolt felirata: *Azzurro*, tehát ’kék’ olaszul, csak hogy helyesen *azzurro* volna a szó. Valamivel feljebb a Duna felé, a Kossuth Lajos utcában az egyik pizzeria (sok helyen a „magyaros” pizzeria felirat olvasható) nagy betűkkel hirdeti: „Pizza nero”. Nos nem kóstoltam meg, milyen is az a „fekete pizza”, mert talán ezt akarja ajánlani a tulaj, de ebben az esetben *nero* lenne helyesen. Az olaszok ezt olvasván a feliratot így értelmezik: „Nero-féle pizza”, de nem a római császárt értik rajta, mert az olaszul *Nerone*, hanem a tulajt vagy a sütőmestert. A Ferenciek terén lévő étteremben négy nyelvből kínálják a jobbnál jobb falatokat, de közülük csak a magyar nyelvű ételnevek állnak helyesen (néhány helyesírási hibát nem számítva), az angol, német és olasz étlap hemzseg a nevetséges hibáktól. Ide is bementem: „Holnapra kicseréljük”, mondták de azóta is úgy van.

Az idegen feliratok közt számos olyan akad, amely még csak helytelennek sem nevezhető, hanem teljesen értelmetlen. Ilyen a „Poligrupo”, egy autókészítő és bérbeadó cég (több fióküzlettel) neve. Ez, ha egyáltalán értelmezhető, az eszperantó nyelvből, ’sokcsoport (mint egység)’ jelentésű. De mi ez? És mit jelent az „Alter Natio”, egy Nagy Lajos király úti iparművészeti bolt nevének? Latinul *altera natio* ’másik nemzet(ség)’ lenne, de mi az értelme egy ilyen bolt megnevezésének? Távolabb tőle feltűnik a „Concrete by Malizia” cégjelzés egy cipőboltban. Mit jelent ez így együtt? A *concrete* angolul ’konkrét’ vagy főnévként ’beton’, *by* angolul ’által’, ’-nál, -nél’ stb., *malizia* olaszul ’ravaszság, rosszindulat’, angolul *malice* ugyanezt jelenti. De az egész így együtt? A Rottenbiller utcában „Kulcs-Soft” egy vaskereskedés felirata. A *soft* angolul ’puha, lágy’, a kulcs éppen az ellenkezője. Talán a *software* ’számítógépes program(rendszer)’ inspirálta a bolttulajdonost erre az értelmetlenségre?

A főlírt idegenszerűségek és csodabogarak, amelyek utcáinkat elárasztják, a vásárlók többségének azért is bosszúságot okoznak, mert még a bolt jellegét, az ott kínált áruk fajtáját sem jelzik. De ez nem nyelvünk ügye, hanem a kereskedői tisztesség kérdése. Nyelvünk ügye viszont az élőbeszédbe zúduló anglicizmusok és magyartalanságok kivédése.

1989-ben a párizsi Irodalmi Újság az évi első számában Hunglish – Franglish – nyelvművelés címmel azt írtam, hogy a nyelvünkbe beáramló egyre több anglicizmus ellenére sincs „Hunglish” (magyar–angol keveréknyelv), mint ahogyan a francia nyelvművelők még kevesebb joggal beszélnek „Franglish” (francia–angol) keveréknyelvről. Ma már bizony közzgazdászaink, vállalkozóink és vállalatvezetőink (bocsánat: menedzsereink), számos politikuskunk

és publicistánk beszéde, írása egyre inkább a „Hunglish” felé hajlik. Ez ellen az egész társadalom szellemi megújulásával lehetne fölvenni a küzdelmet. Ennek a szellemiségnek a szép magyar beszéd is része.

Az Amerika-majmolóknak két érvével szetretnek itt vitába szállni.

Az egyik vélemény szerint országunknak az Európai Unióba való integrálódása szükségszerűen maga után vonja a nyelvi nyitottságot is. Az új fogalmak halmaza eszerint Európában, sőt azon túl az egész világon angol-amerikai szavakba öntve jelenik meg tudatunkban; a városok tele vannak angol nyelvű feliratokkal, a média ugyanezt tükrözi vissza.

Ami az érv első részét illeti, kétségtelen, hogy az új fogalmak halmaza angol-amerikai szavakból született meg. De a nem angol nyelvű országok jó részében spontánul vagy tudatosan saját szavaikkal helyettesítik jó részüket. A franciák az állítólagos „Franglish” ellenére meghonosították a számítástechnika nyelvezetét, így a számítógép neve náluk *ordinateur* lett, a software-é *logiciel*, a hardware-é *matériel*.

A francia városok utcáin fehér holló az angol felirat, de még ott is fel van tüntetve a bolti áruk jellege. A kivételek közé tartozik a McDonald’s, a Kentucky Fried Chicken és egyéb gyorsfalatozó boltláncok felirata, de köztük a McDonald’s tulajdonnév, tehát nem kifogásolható (ha már nekik is annyira ízlenek az ilyen étkek). Franciaországban hasonlóan igen csekély az amerikanizmus más európai és tengerentúli nem angol nyelvű országokban: Olaszországban, a skandináv államokban, Spanyolországban, Latin-Amerikában, Thaiföldön stb.

Németország esete viszont más. Van Amerika-majmolás értelmiségi és félművelt körökben. Vannak kutatók, akiknek írásai hemzsegnek a fölösleges angol kifejezésektől. A tévéreklámok, az óriásplakátok közt sok a csak angol nyelvű. De ne feledjük el, hogy a német az angol rokon nyelve, az angoltanulást évtizedek óta sokkal magasabb fokú és színvonalasabb (más idegen nyelveké is), mint nálunk. Az utcákon vannak idegen nyelvű cégtáblák, de legtöbbször alattuk a bolt jellegének megadásával. S ne feledjük el: azért az IFOR-csapatok nevét „ifor”-nak mondják a németek, nem pedig „ájfor”-nak, „magyar” módra; a doktor náluk is *doktor* (a képzés jórészt amerikai mintájú ott is), nem pedig *piécddi*, ahogy pedig, sajnos, némely nyelvészünk szájából is hallottam.

A másik érv szerint az idegen, főként angol feliratok, reklámok terjedése azért előnyös, mert bővíti a túlnyomórán egynyelvű lakosság nyelvismeretét. Ez a nézet is alaptalan. Az idegen nyelven nem tudó ember jószereivel a különféle nyelveket sem tudja megkülönböztetni egymástól, nemhogy még a feliratok, címek szövegében a helyesét a helytelenét, sőt a teljesen értelmetlentől.

A nyelvi idegenmajmolás nem új jelenség (már Kosztolányi is hadakozott ellene a harmincas években), de talán soha nem volt ilyen mérvű, mint napjainkban. Vajh kigyógyulunk-e valaha ebből a divatos korból?

Adóval a nyelvrontás ellen!

Vágó István a játékról, a televíziózásról, Fatusiról, korkérdésekről

Manapság a Magyar Televízió egyik legnépszerűbb műsorvezetője. Igazi tévés személyiség. Leginkább különféle vetélkedőket vezet, de időnként szórakoztató műsor házigazdája, tudósít dalversenyekről, az Oscar-díj átadásáról és legkedvesebb műsorában, az Álljunk meg egy szóra! nyelvűvelő percekben anyanyelvi kérdésekkel is foglalkozik Grétsy László tanár úrral. Vágó István számára mit jelent a játék?

– Semmivel sem többet, mint bármelyik kortársamnak. Valóban sok játékot vezetek, de ez számomra egyáltalán nem könnyű kikapcsolódás, hanem sok figyelmet kívánó, „mérnöki” munka. Ki kell találni bizonyos folyamatokat, a reakciókkal szembeni pontszámítást, amelyet majd a különböző helyzetekben felhasználhatok. Ez a munka nem a játékos elme terméke.

– A mérnöki precizításra való törekvés összefügg pályakezdésével?

– Vegyész-mérnöknek készültem. A Budapesti Műszaki Egyetemen diplomáztam, majd elhelyezkedtem a Chinoi Gyógyszergyárban. Belekóstoltam a gyógyszerkereskedelemben. Izgatott a feladat, partnerekkel tárgyalni, közgazdasági ismeretekkel rendelkezni, de szükség volt a nyelvtudásra és pszichológiai készségekre is. Aztán egyszer csak váratlanul belépett az életembe a televízió. Akkoriban Réz Ádám halála miatt a Kicsoda-micsoda, a népszerű barkochbaműsor gazdálanná vált, a bizalmat megkaptam.

– Szerkesztőként, műsorvezetőként, ötletgazdaként milyen televízióról álmodik?

Hajtson végre közszolgálati feladatokat, amelyeket a törvény előír. Itt nincsenek érzelmek, nincs szív. Hiába vesszópáripám a nyelvvédelem, ha mást kell előtérbe helyeznem. A kereskedelmi televíziózás esetében viszont a nézett műsorok diktálnak. Erre fizet be a reklámozó. Persze vannak számomra kizáró feltételek, például ne legyen pornográfia. De adódnak feloldhatatlannak tűnő pillanatok is. Egy rádióadót, amely nem magyarosan nevezi meg magát, azért fizet, hogy neve elhangozzék a műsorban. Meddig mehet el a szerkesztő? Elmondtuk a rádió nevét, majd hozzátettük, hogy ők nevezték el így magukat. Ez kényes helyzet. A pénz terrorja mellett tehát szembesülnünk kell a nézettség terrorjával is. A reklámozók számára fontos, hogy minél népszerűbb műfajok kerüljenek a képernyőre. Ki fog itt koncertet közvetíteni?

– Álljunk meg egy szóra! Veszélyben van-e a magyar nyelv?

– A nyelvünket úgy kellene védeni, mint az erkölcsöket, a természetet. A nyelv – úgy vélem – nem romlik, nem javul, hanem változik. Hogy a nyelv fejlődik-e, ez filozófiai kérdés. A nyelv mindig adekvát módon tükrözi azt a társadalmat,

amelyben használják. Az ősember nem beszélt rosszul, ahol élt, ott a legmegfelelőbb nyelvi eszközöket használta. Közismert, mennyire gazdag volt a kapcsolatteremtő képessége. Talán az indián nyelvek a legkomplikáltabbak nyelvtanilag.

– Milyen a hétköznapi nyelvhasználat?

– A nyelvet használók tudják, hogy a magyar nyelv mire való. Ami viszont bosszant, az nem a nyelv lényegéből fakad. Valamikor az iskolában úgy tanították, hogy nem szabad azt mondani: a televízió be van kapcsolva. Pedig ez a nyelvi megoldás nem rossz, ezt így kell mondani, nem germanizmus.

– Minden ember életében vannak nehéz pillanatok. Ilyenkor feloldásként segítséghez fordul. Mi az Ön gyógyszere?

– Ilyenkor lemegyek az alagsorba, és kezembe veszem a gitáromat. A zene szeretetét édesapámtól örököltem. Számítan esetében azonban az is előfordul, hogy miközben számítógémem mellett dolgozom, a háttérben a parlamenti közvetítés szól a rádióból. Ami pedig az irodalmat illeti, nagyon szeretem a dokumentumregényeket, a tényirodalmat, de érdeklődéssel forgatom a szociológiai műveket, sőt az egyes adattárakat és a térképeket is. Órákig bogarászom a hegy-, a vízrajz- és az országtérképeket. Rendkívüli élmény a térképolvasás segítségével történő utazás.

– Milyennek látja Ön a XX. századot, és milyen ezredfordulót szeretne?

– Azt hiszem, kétségtelen, hogy ez a század az emberiség eddigi történetének legembertelenebb, leggyilkosabb, legantihumánusabb időszaka volt. És ekkor történik valami, ami logikailag egyáltalán nem következik az addigiakból. A nagyhatalmak között tárgyalások kezdődnek az atomkísérletek betiltásáról. Az emberiség fejlődése mindenkori azt diktálja, hogy a meglévő eszközöket tökéletesítsük. Most először – talán – ez nem így történik. Ezredéves jelentőségű, emberhez

mélto tetről, cselekedetről van szó. Egy másik példához sporttörténeti pillanatot idézek fel. A Ferencvárosnak néhány hónappal ezelőtt volt egy labdarúgója, aki idén nyáron olimpiai bajnok lett. A nigériai Fatusira gondolok. Mi ennek a jelentősége? A kérdés csak látszólag érthetetlen. Könnyen emlékezhetünk arra, amikor a Fradi-szurkolók huhogtak, amikor az Ajax csapatában színes bőrű játékoshoz került a labda. Eközben a Fradinnál is ott egy játékos, aki dicsőséget szerez az olimpián hazájának. Mit jelent a huhogás? Vajon észreveszik-e a huhogók, hogy hangoskodásuk közben nemzetközivé vált a világ? Bőrszíntől függetlenül lehet együtt

gondolkodni, cselekedni, játszani, stratégiát kidolgozni. Itt egyetlen játékszabály érvényes nemzeti hovatartozástól függetlenül, ez pedig az ember és embertárs közötti kölcsönös tisztelet. Persze lehet kimondani azt, hogy egy nemzeti közösség legyen elszigetelt, de a világ sorsa és jövője nem ezt diktálja. Egy hollandról azt tartják, hogy szőke, magas, kék szemű, kicsit rózsaszín bőrű ember. Hollandiában azonban úton-útfélen ott találjuk az indonéziai, az afrikai és az ázsiai holland állampolgárt is. Hollandiában természetesen tekintik, hogy színesedik a lakosság.

– És mit hoz – Ön szerint – az ezredforduló?

– Azt várom, hogy a Kelet-Európára nehezedő konfliktusok enyhüljenek. Az igazi feszültségek feloldása a harmadik évezredre vár. Maradva a saját teendőimnél, a televízió Álljunk meg egy szóra! című műsoráért hajlandó vagyok a végső-kig küzdeni. A nyelvi igényesség ébrentartásáért naponta lehet cselekedni. Ha valaki úgy dönt, hogy üzletét Jeans Shop felirattal díszíti, nyilván számít az idegen nyelvű vásárlókra és így természetesen többletbevételre is. Az ilyen jelenségekkel szemben radikálisan kell fellépni, azaz idegenforgalmi adóval kellene illetni azokat az üzlettulajdonosokat, akik ilyen eszközökkel kívánnak kereskedelmi haszonhoz jutni. A nyelvész nem arra való, hogy lerakja a karókat, hogy merre tessék menni, hanem az a feladata, hogy a tények ismeretében felkínálja a nyelvhasználat lehetséges útjait az évszázadok óta beszélt nyelv tapasztalatai alapján.

Maróti István

Tudjuk, mint a miatyánkot?

Vallási vonatkozású szólásaink, közmondásaink mai használatáról

Közmondás- és szóláskincsünk történelmi alakulat lévén számos elemében őrzi különféle korok, szemléletek emlékeit. A szólásmondásokkal való élés a sokféle elképzelés, vélemény jogosultságának hallgatólagos elismerését is jelentheti, abszolút érvényességük tagadásával, viszonylag igaz voltuk elfogadásával egyetemben. Egy-szerre ereiklyei és mindennapi, hétköznapi eszközei nyelvünknek. Különböző hitű, foglalkozású, rendű, rangú emberektől, sőt részben más nyelvektől is származó alkotások. Egy-egy népet és általában az embereket jellemző voltak nem áll ellentétben az előbbi megállapításokkal. Minden olyanszerű viszonylagos egységen belül, mint amilyen egy nagyobb közösség, megvan a sokféleség, ugyanakkor megvan annak sajátossága is; főképp az arányokat, egy-egy dolog súlyát illetően. Egy-egy nép sajátos arculatának kialakulásához jelentős mértékben járul hozzá hite, vallása, egyháza.

O. Nagy Gábor Magyar szólások és közmondások című könyvében a szólások, közmondások száma összesen: 17 966. Ebből vallási, egyházi vonatkozású: 1011. Az összes 5,6%-a. Az 1011-ből 114 általánosan elterjedt, ismertebb, gyakrabban használt.

Egyházi, vallási vonatkozású szó, melyhez a legtöbb szólás, közmondás kapcsolódik: 1. Isten, isten (188), 2. ördög (125), 3. pap (107), 4. pokol (39), 5. templom (29), 6. barát, szerzetes (27), 7. Krisztus (26), 8. angyal (22), 9. Jézus (14), 10. kereszt (13), 11. kántor (11), 12. bűtj (10), 13. mennyország (10), 14. miatyánk (10), 15. nagypéntek (10), 16. szent (10), 17. imádság (9), 18. János (9), 19. lélek (9), 20. Péter (9), 21. Ádám (8), 22. hit (8), 23. áldás (7), 24. karácsony (7), 25. mennykő (7), 26. Mihály (7), 27. oltár (7), 28. papné (7), 29. ámen (6), 30. imádkozik (6), 31. Júdás (6), 32. Pál (6), 33. vallás (6).

Összesen 248 egyházi, vallási vonatkozású szóra (köztük 58 tulajdonnévre) találtam rá az O. Nagy által közölt anyagban. O. Nagy úgy 7000 címszavának kb. 3,5%-a egyházi, vallási vonatkozású. Amennyiben más népek szólásait és közmondásait szintén hasonló vizsgálatnak vetnők alá, az eredmények összehasonlítása révén már több következtetést vonhatnánk le.

Vallási szólásaink, közmondásaink a következő csoportokba sorolhatók:

1. Egyházi tisztségek, hitéletbeli szerepek: *Pápább a pápánál* (mindenkinél okosabbnak akar látszani), *Úgy ül, mint egy apátúr* (büszkén).

2. Tisztelt, vallásos forrásokból ismert (akár isteni) személyek: *Szegény, mint Lázár*, *Mintha Szűz Mária kötényében volna* (biztonságban).

3. Vallással kapcsolatos dolgok (tárgy, épület, intézmény, hely, helység, szellemi alkotás): *Olyan, mint az alleluja* (hosszú), *kálvinista bűtj* (éhínség), *Tudja, mint a miatyánkot* (kifogástalanul, folyékonyan).

4. Vallással kapcsolatos néphagyományok (szokások, gazdaregulák, jóslások, hiedelmek stb.): *Szent Jánosra szakad meg a búza töve* (lehet aratni), *Ha fénylik gyertyaszentelő, az ízket vedd elő* (még eltart a tél).

5. Vallási, egyházi tétel, előírás, ténykedés: *A ma született gyermekben is benn a vétek* (megvan a rosszra való hajlam), *Jól imádkozott* (sikertől neki valami).

6. Az előbbieket keveredése: *Ha Katalin locsog, karácsony kopog* (2., 3., 4.), *Lassan páter a kereszttel* (1., 4.), *Mindnyájan Isten kezében vagyunk* (2., 5.).

Egyházi személyeknek viszonylag gyakran kell élniök a szóközi stílussal, beszéddel. A közmondások, szólások a néphagyomány eleven és színes stíluslemeiként nekik kiváltképpen jó szolgálatot tehetnek. Szólásmondásaink alkalmasságát az egyház, a vallás dolgainak kifejezésére, intézésére, csak megerősíti az a tény, hogy százával keletkeztek épp a hit, a vallás befolyásának eredményeként szólások és közmondások, s ezek például nálunk magyaroknál a keresztény életmód eléggé nem kutató, ismertető jelzései, tömör, sokatmondó foglaltatjai. Az említett életmódot, életvitelt intézményesen is szorgalmazók részéről méltán érdemelnek tehát figyelmet, elismerést.

Amint azt az ismertető példakkal már jelezni kívántam, a tárgyalt szólásmondások helyes használatát a felvilágosító, népszerűsítő nyelv művelő munka nagyban segítheti.

Egyházi, vallási fogalmak elhomályosulása, ismeretlenné válása az őket tartalmazó szólás, közmondás romlása, a használatból való kiszorítása sajnálatos előjelének tekinthető, és például szóláskeveredéshez vezethet. Másfelől az egyházi, vallási fogalmak ismerete segíthet az ezeket tartalmazó szólásmondások megértésében, helyes használatában, a szó-

lászkeveredések egy részének elkerülésében.

A szólások, közmondások – mint a folklór termékei általában – változatokban élnek, Bár lényeges elemeik rögzített, állandósult formában fordulnak elő. Helyes a megengedett változatok közül választani, olykor némely apró sorrendi változtatással is élni; de helytelen újabb változatokat önkényesen létrehozni.

A szóláshasonlatok esetében is az egyik leggyakoribb hiba a közismert, kikristályosodott alak megváltoztatása. Pl. *Olyan a fejem, mint a káptalan* – hallani olykor, ahelyett, hogy *nem káptalan* (püspökség tanácsadó testülete) *a fejem*, vagy hogy *Olyan a fejem, mint a méhkas*. Vagy: *Szegény, mint az ördög egere*, *Szegény, mint a templom egere* helyett. Ez utóbbi esetben talán nemcsak a nyelvi érzék elbizonytalanodásáról, bizonyos alapismeretek hiányáról van szó, hanem sajnálatos értelmi, szemléleti zavarról is.

Helyes viszont a felcserélhető elemeket tartalmazó szólásoknak és közmondásoknak többféle formában való használata. Pl. *Ha Isten (Mária) akarja, az aludtj is elsül* (nem lehet eléggé elővigyázatosnak lenni), *Részeg ember előtt Krisztus (Jézus vagy Isten) is kitér* (értelmetlenség részeggel kikezdeni).

Egybe- és különírás ügyében is igazíthat olykor az egyházi, vallási dolgokban való jártasság. Pl. *tízparancsolat*, *miatyánk*, *szenteltvíz*, *másvilág*. És segíthet a tulajdonnevek helyes ejtésében, írásában. Pl. *Jákób*, *Júdás*, *Gecsemáné*, *Poncius*.

Vallási, egyházi vonatkozású archaizmust tartalmazó szólások, közmondások megértése, az archaizmus helyes használata néha ugyancsak gondot okoz: *korda* = kötél, *dézsma* = egyházi adó, *gárgyán*, *gvárdián* = házfőnök.

Ízes, színes, kifejező szólásaink és közmondásaink kiválóan alkalmasak arra, hogy velük eredményesen küzdjünk a nyelvi szürkesség, elszíntelenedés ellen. Éppen ezért e frazeológiai kapcsolatok helytelen használatára az egyházi és világi nyelvfelelősöknek egyaránt ajánlatos felfigyelniük, s ha lehet, segíteniük is: a hibalehetőségek feltérképezésével, az okok tisztázásával s a helyes használatra is rámutató, tapintatos figyelmeztetéssel.

Zsigmond Győző

Az *ok* szó birtokos személyragos + -n ragos alakja, az *okán* talán tizenöt-húsz éve bukkant fel nyelvünkben.

Akkor még ritkán fordult elő, szinte csak bele-bele-kérdézkedve a szövegekbe, azóta azonban óriási karriert futott be névutószerepben. Egy-két éve a rádió és a televízió interjúiban is hallható, szinte minden újságunkban olvasható. Eleinte csak a riporterek éltek vele, mára azonban a társadalomnak szinte minden rétegéből származó interjúalanyok szájából is lépten-nyomon hallható, olvasható.

Az *okán* – az eredetét illetően – nyilván okhatározói névutóként szerepelhetne. A létrehozása nem mondható szabálytalannak, hiszen ilyen módon születtek meg például a *során*, *révén* névutók is. Kérdéses azonban, hogy van-e szüksége nyelvünknek erre a leleményre, hiszen az okhatározónak nem egy névutója, amellel jellegzetes ragja van, semmi sem indokolja, hogy azokat rendre mellőzze a sajtó az *okán* kedvéért.

Még nagyobb baj az, hogy a varga nem maradt meg a kaptafánál, azaz az *okán* használói nem csak okhatározóval kapcsolják egybe. Íme, két példa, amelyben nyilvánvalóan célhatározó áll: *akadt nem is egy, aki saját karrierje építgetése okán ... szította a tüzet; mentünk boldogan ... új csapatunk kipróbálása okán*. Ezekbe nyelvi hiba beleszőni az *okán*-t, éppen olyan, mintha a *végett* helyett *miatt*-ot használnánk. – Más esetekben pedig eszközhatározót próbálnak alkalmazni az okánozó: *réges-régi ismeretségünk okán talán megbocsájtható, hogy fittyet hányok az illemre (ti. arra, hogy a riportert tegezi interjúalanyát); Petryt ... a korábbi közös munka okán is ismeri; lehet a futballba vetett hit okán ... meséket szőni*. A három idézetből kettőbe a *révén* névutó illene, a harmadikba pedig ragos eszközhatározó: *hittel*.

Olykor a rossz használat rossz fogalmazással párosul: úgy tűnik, mintha újságíróink a szabatoságot akarnák az okánozással helyettesíteni. Íme: *A meccs ... a ... játékevezető okán lesz emlékezetes*. Itt valóban oknak érezhetjük az okános mondatrészt, csak hogy nem a játékevezető, hanem a ténykedése lehet oka annak, hogy emlékezetes marad az illető sportesemény. Másik: *sok csapat profitált az MTK-s változások okán*. Ebben semmi helye sincs az *okán*-nak. Nemcsak azért, mert itt nem okról van szó, hanem megszokott vonzatról, de azért sem, mert valójában ragos névszó illene a mondatba: *profitált a változásokból*.

Olykor alapos átdolgozást kívánnak azok a megállapítások, amelyekben a fogalmazási nehézség áthidalására, illetve rosszul értelmezett tömörítés érdekében okánoznak a szerzők. Az ilyen típusból adnék alább egy idézetet: *A „Fradi-szív” ... emlékjelvényt vehette át ... a tavalyi ... Magyar Kupa-döntő okán ... három játékos*. Nyilván nem a kupadöntő tekinthető oknak ebben a félresikerült mondatban, hanem a három játékos lelkes, eredményes, példamutató játéka adhatott okot a jutalmazásra. Okosabb lett volna tehát jelzői mellékmondatlalt megszerkeszteni ezt a mondatot: *... emlékjelvényt vehette át az a három játékos, aki kitűnt játékával a társai közül*.

Ha új szó születik nyelvünkben, örülnünk kell neki. De csak akkor, ha új fogalom kap nevet, mert oktalanság a meglévő, bevált szavakat háttérbe szorítani olyan szövszüleménnyel, amely nem ad többet a megszokottnál. Az okánozás divatjellege is bánthatja stílusérzékünket. Nemcsak azért, mert általa sematikussá válhat a beszédünk, hanem azért is, mert – mint láttuk – ez a divatozás nyelvhelyességi hibákat is okozhat.

F. Kovács Ferenc

Az ikes igeragozásról – sokadszor

A Magyar Nemzet „Vitaforum” rovatában egy balatonendréd asszony „Szépen, helyesen, magyarul. Ne felejtsek el az ikes ragozást” címen a következőket jegyezte meg nemrégiben: „Egy újabb nyelvszegényítő divat figyelhető meg, amely egyre jobban terjed. Újabban sokan elfelejtik vagy nem ismerik az ikes igeragozást. A rádióban unos-untalan felhangzik az *eszek*, *iszok*, *alszok*, *játszok* stb. az *eszem*, *iszom*, *alszom* helyett.” Aztán Németh László, a sokoldalúan művelt író – aki nyelvi-stilisztikai kérdésekhez is hozzászólt – elvben következetesnek találja az ikes ragozást, de írás közben ösztöne húzódozik attól, hogy pl. *eszek* helyett *eszem*-et írjon; adott esetben azonban választékosságot vagy régies hangulatot tud kifejezni az ikes formákkal. És idevehetnénk József Attilát, aki éppen „Tiszta szívvel” című sajátos versében él az *eszek* iktelen formával:

Nincsen apám, se anyám,
se istenem, se hazám,
se bölcsöm, se szemfedőm,
se csókom, se szeretőm.
Harmadnapja nem *eszek*,
se sokat, se keveset...

Vajon mi az oka ezeknek az egymásnak is ellentmondó véleményeknek? Röviden azt felelhetjük, hogy a választ az ikes igeragozás kialakulásában, majd felbomlásában, azaz történetében kell keresnünk.

Arról van ugyanis szó, hogy az ikes ragozásnak megvolt eredetileg a határozott szerepe: szenvedővé és

visszahatóvá tette az igét. Ezt jelzi ma is a *török* ige (pl. a pálca *eltörök*, azaz 'eltöretik'), továbbá a *nyúlik* (pl. a kert a patakig *nyúlik*, azaz 'nyújtja magát'). Később azonban a szenvedő és visszaható jelleg kifejezésére számos képző keletkezett, és az ikes ragozás – mint szerepét vesztett nyelvtani jelenség – vissza-, majd kiszorult a nyelvből (az utóbbi három-négy évtizedben különösen a felszólító és a feltételes módból). Ma már inkább így mondjuk: „azt akarom, hogy változzon meg” (tehát nem: *változzék* meg), illetve „azt szeretném, ha megváltozna” (tehát nem: *megváltoznék*). Még a kijelentő mód egyes szám harmadik személyben is megingott az ikes ige; így szólunk pl.: „esz a méreg”, „megesz a piszok”. A kijelentő mód egyes szám első személyben az ikes *eszem* formát valójában a szigorú nyelvi norma, az irodalmi nyelv mentette meg. Mindjárt hozzá kell azonban tennünk, hogy – úgy látszik – a Tiszántúl nagy részén a beszélt nyelvben (a műveltek beszélt nyelvében is) csak az *eszek* változat élt és él. Nem hiába vetette el a realitás, a közszokás talaján álló kiváló nyelvtudós, Verseghegy Ferenc már 1793-ban az ikes ragozást, az 1795-ös Debreceni Grammatika pedig nem is említi ezt a ragozást, mint ami nincs is.

Mit tehetünk tehát? Az irodalmi nyelvben éljünk az ikes *eszem* formával, de ne botránkozzunk meg azon, ha a beszélt nyelvben (különösen ha tiszántúliakról van szó), illetve a szépirodalomban – ha határozott stilisztikai célja van – az *eszek* iktelen változat szerepel.

Szathmári István

FARSANGI VERSPARÁDÉ

Már több mint egy évtizede annak, hogy „Remek rímek” gyűjtőcímmel elkezdtünk szójátékos-kínrímes versikéket közölni abból a megfontolásból, hogy ezek a szellemes, többnyire nyúlfarknyi rigmusok, versezetek is – persze csak ha jók! – anyanyelvünk gazdagságának, hajlékonyságának bizonyítékai. Most egyszerre kétoldalnyi, jobbára játékos-tréfás versikét – a rímremeklések mellett időmértékeset is – nyújtunk át olvasóinknak, farsangi ajándékként. Persze csak azoknak, akik maguk is kedvelik az ilyen rímjátékokat. Azt azonban nekik sem ígérjük, hogy az Édes Anyanyelvünk ezentúl már mindig tárt kapukkal várja és közre is adja az efféle verses szösszeneteket.

A szerk.

Szilágyi Ferenc

Tök

*Tök Vendel (fennkölt neve is már arra utal, hogy
hajdan üres tökkel fogtak özön madarat)
tökrészeg, indul haza töksetit éjjel
s tökugyanolyan fejjel megy vele sógora is.
Ám Tök megcsúszik, s tökegálban az anyafölddel
fekszik, töküresen kong a feje lenn a gyepen.
Föltápászkodnék, de hiában, mert tökerőtlen –
kúszik tökfejre síri virágul a tök-.*

Rizsafelfújt, tepsziben

*Az inneciu-bul hun a j? Átment a dajer-ba.
Hát a rizsa-ban az a? – Mert pici, hát kicsinyít:
lásd Misa, Józsa, cica stb. s ott a zab is, no:
abból lett a zaba, úgy ahogyan a rizsa.
A rizsafelfújtból „szültre” rizsa-nagy-zaba vár rád!
Tepszi-be’ sütve fajin, bár nem a legphinomabb.*

Pari, sali, ubi

*A pari és a nari s ubi, cserkó meg sali áraszt
el piacot, boltot. Mért kicsinyíti a nyelv
ily gyermeknyelvin rövidítve a szót? – Mer’ az ár nő,
s hogyha az ára magas – hát kicsinyítsd a nevét!
Így Gyerekországban képzelje magát a delikvens,
s a pari-t és az ubi-t játszva, röhögve vegyék!*

Szloboda János (Zenta)

Háromszög – énregényben

*Engem mindentől félt Elek,
ám én csak téged féltetek.
Mit számít itt pénz s fél telek?*

Jó étvágyú gyermek

*Rétest habzsolt fiam, Ákos,
s nem maradt egy fia mákos!*

Gyenge sebész

*Mit raksz te a sebre, Géza?
Hisz nem tapaszt, csupán géz a’!*

Kétbalkezes leányzó

*Gyapjút fonna Orsolya,
de eltűnt az orsaja.
Vízért küldik Orsolyát,
s nem leli a korsaját.
Piacról jön Orsolya,
de üres a tarsolya.
Pénzt gyűjtene Orsolya,
s lám, lyukas a perselye!*

Csízio

*Januárban, Szent Károlykor
gazdát is érhet kár olykor.*

Csalódás

*Csodálkozom Aladáron:
ő lemarad, s halad Áron!*

Még egy parasztos

*Sok irigye Emesének –
róla mindent eemesélnék...*

Dénes György
(Pozsony)

Jogos kérdés

*Ha a könyvből
remény árad,
mért poros a
regénytárad?*

**Az ifjú férj
panasza**

*Minden táncdal-
fesztiválon,
józanágát
veszti párom.*

**Szeszélyes
asszonyi kívánság**

*Írj nekem egy
pikareszket,
amitől a
bika reszket!*

**A vén zsoké
nosztalgiája**

*Képzeletében
hajdani
versenylovakat
hajt Dani.*

Könyvnapon

*Ahol a könyves-
stand áll,
a költő verset
skandál.*

Kopiás Sándor

Láthatatlan légio

*Nem elég a
bátorság:
kell egy erős
hátország!*

Öröm és kétely

*Ujjongj velem,
áll még Buda!
Múlt és jelen:
eben guba...*

Sziklamászók

*Aki elől
megy a hegyen:
fontos, hogy ő
józan legyen!*

Magángazdaság

*A farmernek
jó a dolga:
ő az úr és
ő a szolgál!*

Egykutya!

*Akár kelet,
akár nyugat:
ugyanaz a
kutya ugat...*

Erkölcsei alap

*rám az dobjon
önként követ,
aki folyton
törvényt követ!*

**Bencze Imre –
Zubornyák Mihályné**

*Bíflázok az állam-szakon,
tyúkszem nő a szakállamon.*

*

*A lábam tyúkszemes –
mondja egy szemes tyúk.*

*

*Határon az ázott tiszt
minden kérdést tisztázott.*

*

*Ez a kém halott!
– szólt a halottkém.*

*

*Rátámadtak Katára:
Ne emeld az árat!*

*

*Ósdi az őrtorony!
– mondja a toronyőr.*

*

*Erdő szélén silány tanya,
ott lakik a tanyasi lány.*

*

*Jelentették az ír tábornoknak:
Nyoma veszett a táborírnoknak.*

*

*Megszúrkáltak gót csavar-
húzóval egy csavargót.*

*

*Újszegedi őző half,
elsőrendű halfőző.*

*

*Azt vallják a csizmadiák:
Jól fizet a diákcsizma.*

Kerék Imre

Egy londoni mondja

*Köd van. Nem lehet látni
a Towert, a Big Bent.
Mit tehetek? Hosszú séta helyett
kortyolgatom whiskymet itt bent.*

Minden a régi

*Eb csahol, karaván halad –
nincs semmi új a nap alatt.*

Arab költő, repülőúton

*Amíg a gép két kontinenset átszelt:
elmormolt pár tucatnyi régi gázelt.*

**Vakok
a nyári folyóparton**
(Ismeretlen kínai költőtől)

*Fönt, lent
csönd leng.
Víz. Nap.
Tíz vak.*

Agg festő

*Keze remeg, fara reszket,
míg rajzol egy arabeszket.*

Kényes titok

*Retteg a főnök: titkára
rájött egy kényes titkára.*

Lassú író

*Ráment végül vagy öt hetem,
amíg támadt egy ötletem.*

A g y a l m á n y

1996. szeptember 8-án a Leporelló című tévéműsort a közismert és közkedvelt Antal Imre vezette. Vendége volt többek között Kincses Veronika operaénekesnő és Lendvay Kamilló zeneszerző. Szeptember 8-a az operaénekesnő születésnapja, és ebből az alkalmából lett a műsor meghívott vendége a zeneszerzővel együtt.

Itt hangzott el egy szó. Lendvay Kamilló mondta ki: *agymány*. A szó megütötte a fülem, de Antal Imréét is, mert a humort és szójátékot kedvelő műsorvezető azonnal lecsapott rá: „Hogy is mondtad?” Mire Lendvay megismételte: *agymány*.

A három zeneértő és -kedvelő ember többnyire vidám beszélgetésének ez volt a nyelvi találatlata. Időzzünk egy kicsit a szónál! Majd kiderül, miért.

Tudjuk, hogy nyelvünkben aktívan él a kétalakú *-mány*, *-mény* képző. Most csak a mély hangrendű *-mány* alakról szólunk. Olyan értékes, szép és komoly hangzású szavakat alkottunk vele, mint *adomány*, *alkotmány*, *állítvány*, *állomány*, *bizomány*, *gyártmány*, *hagyomány*, *hozomány*, *olvasmány*, *rakomány*, *szállítvány*, *találmány*, *tanulmány*, *tartomány*, *tudomány*, *vívomány*.

Szótáraink tanúsága szerint azonban e képző segítségével olyan szavaink is születtek, amelyek lekicsinylést, becsmérlést, elmarasztalást, sőt olykor személynek szóló dorgálást is kifejeznek, például: *csinálmány*, *firkál-*

mány, *iromány*, *koholmány*, *mázolmány*, *pingálmány*, *tákolmány*.

Ebbe a csoportba illik és tartozik a Lendvaytól hallott szó, az *agymány* is. A szó képzése teljesen szabályos. Szabályszerűség tekintetében annyira egybeesik néhány előbbi példával, hogy azok ikertestvéreinek tekinthetjük, hiszen minden szóelemében egyezik azokkal. Pl.: a *firka*, *máz*, ugyanígy az *agy* főnevekből lett *-l* képzővel a *firkál*, *mázol*, *agyal* igénk, majd ezekből a *-mány*, *-mény* képző megfelelő hangrendű alakjával a *firkálmány*, *mázolmány* főnév, és természetesen az *agyal* igéből is a főnév: *agymány*.

Tudjuk, mit jelent az *agy* szavunk. Az is ismert, hogy az *agyal* ige jelentése: út, ver; igekötővel viszont már mást is jelent: *kiagyal*, azaz hosszas gondolkodás után kitalál valamit, ami nem jó megoldás, hanem mesterkelt, rossz; általa káros kimenetelű is lehet valami. Amíg az *ötlet* általában jó, hasznos, sikeres megoldással kecsegtet, addig a *kiagyal* épp az ellenkezőjét sugallja. Ezt a negatív tartalmat a *-mány* képző csak fokozza, miközben megtölti a szót gúnyos hangulattal: *agymány*.

Az elmondottak által lett nyelvi találatlata a tévéből hallott *agymány* szó. Igen találó, frappáns kifejezés, kétszeresen pejoratív hangulattal és tartalommal. Reméljük, nem marad hapax legomenon (egyszer elhangzott szó), hanem el fog terjedni, hiszen nyelvi kincset ér; reméljük, nagykorúsodni fog.

Sinkovits Ferenc

Valaki lenyúl valamit

Aki értelmező szótárainkból akar-ná megtudni, hogy mit jelent a napjainkban használatos *lenyúl* ige és a *lenyúlás* főnév az alább idézendő mondatokban, nem juthat azonnal eredményre. Némi körütekintéssel és leleménnyel persze boldogulna. Aki azonban benne él a mai idő-kben, annak a nyelvhasználat ezen újabb fordulata szinte magától értetődik és természetes.

Nézzük a példákat! – „Senki se képzelje, hogy itt munka nélküli *lenyúlásról* van szó” – olvasható egy glosszában (az *Élet és Irodalomban*, 1996. augusztus 16.). – „Van egy vonat, amelyik valahonnan Zalából hetvennégyezer liter benzint szállít, ezt azután a dolog természetéből adódóan Fehérvár magasságában [NB. Ez is divatkifejezés!] megcsapolják, *lenyúlják*, ellopják, a benzincsap nyitva marad, a maradék benzint pedig egészen Albertfalváiig folyik [...]” – írja a publicista (ugyan-csak az *Élet és Irodalomban*, szintén 1996. augusztus 16-án). – „Szokás ma Magyarországon, hogy különféle kft-eket alapítanak, aztán a saját vállalatukat pestiesen szólva *lenyúlják*” – mondja egy nagyvállalat-vezető (a Kossuth Rádióban, 1996. július 27.). – „Ez az egész 120 millió úgy van *lenyúlva*” – írták egy politikus házépítése kapcsán (úgyszintén az *Élet és Irodalomban*, 1996. június 21.).

Nos, mit is mond a szótár: „*lenyúl* 1. <Személy, állat> lent v. lejjebb levő helyre, ill. ott levő vmi, vki felé nyúl. ~ a földre; ~ a láda, a zsák fenekére. 2. (ritk) Lenyúlik.” A *lenyúlik* ige értelmezése pedig: „1. (irod) Fügőleges irányban vmeddig leér. *Bokájáig ~ik a haja.*” Mindkét szóról azt is megjegyzi A magyar nyelv értelmező szótára, hogy tárgyatlan igék. Iménti példáinkban ellenben tárgyas használatot figyelhetünk meg: *lenyúlják vállalatukat; lenyúlják a benzint*. A tárgyas ragozású használat is mutatja, hogy az értelmező szótári jelentésleírással nem egyeztethető össze a közéleti zsargon *lenyúl* igéje. Legalábbis nem egészen. Hiszen a szótárban található *lenyúl* ige egyik lényeges jelentéseme, hogy valami felé történik a nyúlás, az újabb használatban valamit ténylegesen elér az, aki „*lenyúlja a dolgot*”. Aligha tévedünk, ha itt keressük az új jelentésű igének (és igenévi, főnévi származékának) kialakulási okait.

Idézzük csak fel, hogyan szokás alkalmazni bizonyos témakörben a *nyúl* igét: „[...] a betegeknek – akiknek eddig a magasabb komfortfokozatú szobákért kellett fizetniük – mélyebben kell majd a zsebükbe *nyúlniuk*” – írta egy riportcikk szerzője (a Magyar Nemzetben, 1996. október 29.). A Magyar értelmező

kéziszótár ezt a fajta használatot a „*Kezét, es. a kezében tartott tárgyat vhová nyújtja, dugja, hogy onnan vmit kivegyen. Zsebébe ~*” jelentésleírással és példával szemlélteti.

A *mélyen a zsebébe nyúl* vagy a *mélyre nyúl a zsebébe* (erszényébe) kifejezés azt jelenti, hogy viszonylag sok pénzt vesz ki onnan. S ez a jelentésmozzanat van meg a *lenyúl* (valamit) manapság divatozó felhasználásában: a *vállalatukat lenyúlják* voltaképpen azt jelenti, hogy sok pénzt vesznek ki a vállalatból, a *benzint lenyúlják* azt, hogy sok pénzt szereznek az ellopott üzemanyag értékesítéséből.

Az már etikai kérdés, nem jelentésbeli, hogy mindez a *lenyúlás* hogyan ítéltetik meg: úgy tetszik – „*lenyúlják, ellopják*”, olvashattuk fentebb –, többnyire nem egészen tisztességes cselekedetről és cselekvésről van szó, amelyet többnyire valamely, a társadalmi értékkélet szerint magas állásban levő személy tesz meg, erősebben szólva: követ el. E szempontból tehát valóban valahonnan föntől nyúl le, s nemcsak képletesen, ámbár a *valaki lenyúl valamit* képes, körülíró kifejezés, amelynek rokonsága: *lop, csén, sikaszt, dézsmál, csempész* stb.

Büky László

Az állatfajták nevének helyesírásáról*

Az MTA Állattenyésztési és Takarmányozási Bizottsága, valamint az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága közösen kidolgozta, majd 1995-ben elfogadta az állatfajták nevének helyesírási szabályait. Mivel közkezen forgó helyesírási szabályzatunk természetesen nem tartalmaz részletes útmutatást ebben a szaknyelvi kérdésben sem, érdemes megismerkednünk az elméleti alapokkal, a szabályok lényegével, s azzal, hogy írásgyakorlatunkban milyen mértékben követik őket.

Ahogy a szabályzat bevezetőjében hangsúlyozza: a fajta fogalmának meghatározása nem mindig egyértelmű; itt a tenyésztett állatok bizonyos körét értjük rajta. (Az állatfajok nevének szabályozása egyébként már korábban megtörtént.) A részletekbe menő feldolgozás helyett válasszunk ki egy olyan témát, amely lényegesnek tartható és tanulságos, ez pedig a kis és a nagy kezdőbetű alkalmazása az állatfajták nevében. Ebből a szempontból a legfontosabb megállapítás a következő: „Minden fajtanevet kisbetűvel kezdünk, akár köznévi, akár tulajdonnévi eredetű: *komondor, racka, tükörponty, versenyposta, angol agár, bonyhádi magyar tarka, tiroli szürke marha; saintgermaini vizsla; szeremley tyúk, orlov ló, santa gertrudis marha; stb.*” A legutóbbi példából kiderül, hogy a többbelemű idegen tulajdonnevekből létrejött fajtaneveket csupa kisbetűvel írjuk. Néhány további alakulat: *New Hampshire – new hampshire* (tyúk); *Costeno con Cuerno – costeno*

con cuerno (kutya); *blonde d'Aquitaine – blonde d'aquitaine* (marha).

Napjainkban mindnyájan tapasztalhatjuk a kutyák hihetetlen fajtágazdagságát. Vizsgálódásunkat érdemes e kedvelt háziállatok körére szűkíteni, hiszen sokakat érintő területről van szó, ráadásul különleges neveket s a velük kapcsolatos helyesírási problémákkal találkozhatunk. Több kinológiai kiadvány (folyóirat és könyv) áttanulmányozása után megállapítható: az idézett szabályok – bár arra még nem volt elég idő, hogy a szakmán belül és kívül ismertté váljanak – nagyrészt érvényesülnek. Ez azt is jelzi, hogy az egységes keretbe foglalt szabályok a betetőződését jelentik az írásgyakorlatban már korábban megindult egységesülési folyamatnak.

A kiadványokban általában kis kezdőbetűvel írják a tulajdonnévi eredetű fajtaneveket: *aire-dale terrier, bolognese* (helyesebben: *bolognai pincs*), *chESApeake bay retriever, fila brasileiro, hamilton kopó, norwich terrier, schapendoes, sheltie* (Shetland-szigeteki kutya), *sommerset terrier, staffordshire terrier, welsh corgi cardigan, welsh corgi pembroke, west highland white terrier, yorkshire terrier*.

A nagy kezdőbetű általában két esetben marad meg: vagy akkor, amikor egy kevésbé ismert, esetleg új fajtát mutatnak be, vagy pedig akkor, ha úgynevezett márkanevet viselő hibri-

dekről van szó. Ez utóbbiról az állatfajták szabályainak bevezetőjében a következőket olvashatjuk: „Nem szerepelnek a szabályzatban azok a hibridek sem, amelyek márkanevet viselnek, mert írásmódjuk tekintetében a névadótól rögzített forma a követendő, még egyeneskedő, sőt bizzar írásképek esetében is.”

Példánk a nagy kezdőbetűs írásmódra: *Cavalier King (king) Charles spaniel, Cimeco dell'Etna, Cotton de Tulear, Groenendaal, Herdershond terrier, Hollandse, Laekenois, West Highland white terrier*. Sok nagy kezdőbetűs névvel találkozunk akkor, amikor az egyik lap (Kutyavilág Extra 1995.

11. 13–18) bemutatja a kopók közel száz (!) változatát: *Gascon Saintongeais, Griffon Fauve de Bretagne, Sabueso Espanol de Monte, Segugio Italiano a Pelo Raso, Treeing Tennessee Brindle*.

Szemmel láthatóan a magyar helyesírás számára igen nehezek ezek a nevek, éppen ezért örömmel állapíthatjuk meg, hogy a vizsgált kiadványokat (pl. A Kutya, Új Kutyarevű, Kutyarevű Extra, Kutyavilág Extra, Nagy Kutyalexikon, A világ kutyái stb.) nem rúntják helyesírási hibák. Legfőképpen a fajta- (?) vagy márkanevek (?) kis és nagy kezdőbetűjének tekintetében figyelhető meg ingadozás, de ez inkább állatrendszertani probléma, amelyen maguk a kinológusok (a kutyák szakértői) is sokat vitatkoznak.

Zimányi Árpád

* Az állatfajták nevének helyesírási szabályait az Állattenyésztés és Takarmányozás című szakfolyóirat 1995. évi 5. száma közölte.

Erről még nem írtam volt cikkeimben...

Három idézettel kezdem: Tinódiéval (1553-ból), a Rákóczi-eposzával (a 17. sz. legvégéről) és Katona Bánk bánjával (1819-ből). „Egy szabályával viadalnak állott volt” (Enyingi Terék János vitézse, 168. sor). „... Haller István, kit elért volt sok esztendő ...” (ugyanitt, 2210. s.). „Egy oly teremtes, ... ki gyermeki / játékaikban is nem osztóztott volt, / bennünket az vajon szerethet-é?” (II. felv., 42. s.).

Habár még a legelsőnél régebbi példá(ka)t is hozhatnánk, mégis úgy vélem: a fentebbiek mintegy másfél-másfél évszázados korszakok ellenére is jól látható a közös vonásuk. Mutatják: a régi magyar nyelvben (íme, még a múlt században is!) megvolt az összetett múlt idő kategóriája. Ebben a főigét ragozták (tehát: állott, elért, osztóztott); az ún. segédige pedig ragozatlanul – mindig az alapállású volt (más példákban pedig *vala*) alakban – állt mellette.

Ma már az ilyesféle kettős múlttal nem élünk. Legfeljebb irodalmi művekben fordul olykor elő: nyelvi jellemzésre, korfestő archaizálás céljából. Ilyenkor nemcsak megértjük, hanem élvezzük is stílusi hatását, leleményét. Telitalálatnak éreztük az egyetemen, a 60-as évek végén, ha Tolnai Gábor professzor így vezette be a régi magyar irodalomról szóló előadását: „Miként az elmúlt alkalommal mondtam volt...”

Nemrég két újságicikk olvasásakor szinte fölujjongtam a *volt-os* igekettős láttán. Egyikükben épp a sorvégre esett az összetett múlt, majd az új sor eleje folytatta a mondandót; a másik he-

lyen pedig eleve címbeli kiemelésre törekedett a nyomda: két sorban vastagítva betűit. Tehát: „Ezért a nő egy pisztolynak látszó tárggyal megfenyegette volt / kuncsaftját...” És: „*Lelőtte volt / élettársát*”. Mindkét esetben korai volt az örömm! Másodjára elolvastva e mondatokat, a szövegműveket meggyőződtem róla: csupán a némiképp szabálytalan – szerkezet-kettészakító! – sortördélés tréfált meg.

Nos, a *volt* nemcsak (segéd)ige, hanem: befejezett melléknévi igenév is lehet. És itt is az! A félreértés elkerülésére ajánlatos lett volna egy-egy a névelő betoldása a *megfenyegette* és a *volt*, illetőleg a *lelőtte* és a *volt* közé. Így egyértelművé válhatott volna, hogy a *volt* – amely nyugodtan helyettesíthető a rokon értelmű *hajdani*, *egykori*, *régi* jelzővel – a *kuncsaftját* meg az *élettársát* bővítménye. Nem pedig az archaizáló (kettős igés) múlt idejű forma!

E mostani glosszám címe, bizony, kétértelmű. Szintén az a névelő – persze, akarattal való – mellőzése tette azzá. Valóban: a *volt* kettős szerepéről még nem írtam a *volt* cikkeimben. A „*volt*”-akban, azaz az eddig megjelent kétszázegynéhányban tényleg nem.

Most végre írtam *volt*. Elnézést, csupán írtam (róla). Sőt: megírtam...

Holczer József

Nagy Károly: Küldetésben

A 107 oldalas, Pozsonyban megjelent kötet címe találo-
an idézi azt az életprogramot, amely 1956 óta eltökélt hű-
séggel szolgálja nyelvünket és kultúránkat.

A szerző, aki tanítóként 1956 októberében a baranyai Er-
dősmecske Forradalmi Nemzeti Tanácsának egyik vezető-
je volt, majd menedéket kapott Amerikában, egyetemi ta-
nulmányai után mint szociológus látott hozzá nemzetituda-
mentő és -serkentő munkájához. Indító részese lett az
Anyanyelvi Konferencia kezdeményezésének: feltérképez-
te és felfedezte az amerikai magyar iskolázást (maga is
alapított iskolát). Részt vett minden anyanyelvi konferenci-
án; legutóbb 1996-ban, Egerben egyik megfogalmazója
volt a konferencia felhívásának.

Nagy Károly kötete 1989-től 1993-ig Amerikában és Ma-
gyarországon elhangzott, illetve megjelent előadásokat,
beszélgetéseket, tanulmányokat tartalmaz. A szerző első-
sorban a következő kérdésekre irányítja figyelmünket:

Mit tud a világ országunkról és kultúráról? Édeskeve-
set – állapítja meg a szerző. Hogy pedig az irántunk ér-
deklődők hiteles képet kapjanak szellemiségünk értékei-
ről, Nagy Károly kezdeményezése nyomán megjelenhetett
Bibó István tanulmányainak angol nyelvű fordítása mint a
modern magyar humanista gondolkodó öröksége. Éles
szavaival idézi a sajátosan értelmezett harmadik útról val-
lott meggyőződését: „egyedül helyes út, a belsőleg egyen-
súlyozott, de radikális reformpolitikát folytató demokratikus,
független, szabad Magyarország lehetősége.”

„Program legyen a magyarságtudat!” cím alatt a külföl-
dön élő magyarok kettős kötődéséről olvashatunk.

A szerző szerint születőben van a korszerű magyarság-
tudat, s ez nem azonos a nacionalizmus fogalmával, mert
hűséget és ragaszkodást jelent a nemzetiségeknek „még
nem kodifikált, nem elismert, s így nem védett – emberi jo-
ga”. (Mint vendéglőadó a Pécsi Janus Pannonius Tuda-
mányegyetemen szociológiát tanítva világosan különbsé-
get tett nemzettudat, önrendelkezés, nacionalizmus, sovi-
nizmus között, ez utóbbit antihumánus tudati, érzelmi
és viselkedési jelenségnek minősítve.

A „Lábadozó ország” tudati és viselkedési tünetének te-
kinti a szerző a rossz közérzetet és pesszimizmust, „de az
ország és a Kárpát-medence magyarsága vajódik is. Kín-
nal-fájdalommal, de szüli új önmagát”.

Ezt a folyamatot segíti a nemzetközi együttműködés,
élén az Anyanyelvi Konferencia programjával. (Az 1996.
évi, Egerben megrendezett konferencia zárónyilatkozatát ő
olvasta fel – s bizonyára fogalmazásában is jelentős mér-
tékben vett részt.)

Elég a könyv függelékét elolvasni, hogy Nagy Károly
nem szűnő, sőt fokozódó aktivitásáról meggyőződhesünk.
Társakkal együtt aláírt nyílt levél szól a miniszterelnökhöz
(Grósz Károlyhoz, 1988-ban). Bush elnököt budapesti láto-
gatása alkalmával kérték fel a 301-es parcella meglátoga-
tására (az elnök válasza is olvasható). Idézi 1992. március
15-én elhangzott ünnepi beszédének részletét, üzenetké-
pen a Kárpát-medence kisebbségi magyarjainak: „... vele-
tek vagyunk ... Segíteni fogunk, mert tudjuk, hogy ha nek-
tek segítünk, akkor magunkat is segítjük: az emberiség jó-
vőjének jobbítását szolgáljuk.”

Szende Aladár

„Osztály”-részünk: A mesék csodái

Az óvodából immár komoly diákká előlépett korosztálynak
készült 1. osztályos anyanyelvi „taneszközcsoport” régen várt
ajándék: gyermeknek, tanárnak, szülőnek egyaránt. Az első isko-
lai osztály tananyagát a nagy szakmai gyakorlat adta bizton-
sággal és kiegyensúlyozottsággal kialakított, egy kötetből álló
ábécés- és olvasókönyv, azaz a hangoztató-elemző-összetevő
módszerű, szótagoltató ábécé lapjai építik fel; párhuzamosan az
írás-előkészítő munkafüzet ezzel összehangolt feladataival.

A Nemzeti Alaptantervhez készült, az 1–6. osztályra kidolgo-
zott „integrált magyar nyelvi és irodalmi program” első részeként
megjelent új csomag egységei minden nyelvi terület fejlesztését
szolgálják. A hazai beszédkutatások eredményeit felhasználva, a
hatéves gyermek beszédfejltségére épít, s annak folyamatos és
fokozatos fejlesztéséről gondoskodik a rendszer. Végre vannak,
akik nemcsak felismerték, hanem munkájukban érvényre is jut-
tatják a hangtanítás elsődlegességét! (Ez egyben a program jel-
lemző újdonsága is.) A betűmegfeleltetés itt erre épül. Megtanítja
a nebulókat már a kezdet kezdetén a beszéd felbontására, a szó-
beli hangok észlelésére és a hangok sorrendjének felismerésére,
ezáltal alapozva meg a helyesírási készséget éppúgy, mint az ol-
vasási biztonságot.

Az alkotók szemlélete a szó legszorosabb értelmében is egész-
séges, hiszen a teljes személyiség fejlesztése a céljuk, nem érik
tehát be egy-egy készségnek a fokozásával. A tematika az egész
tanév során kölcsönhatásban fejleszti-serkenti a kiejtést, a beszé-
det, a ritmusérzéklet, a nyelvi tudatosságot, az emlékezőkészsé-
get. Módszeresen alakítja ki a biztos olvasás technikáját, a szó-
vegértő olvasást; s a szótagoltatás beidegzésével a helyesírási
készséget is megalapozza és tudatosítja. Az első és második írás-

füzet külön készült a kisbetűk elsajátítására és külön a nagybetű-
kére. Öröndöletes lelemény a sorok után a piros-kék sorminták
változatossága.

A tanítói kézikönyv a tanmenet mellett kivethető óravázlatokat
és típusmegoldásokat is tartalmaz, 33 különálló lapon pedig fo-
kozatosan nehezedő szó szerkezeteket ad. Nagy sikerre számíthat
a betűelemek tapintható nyomása a munkafüzet borítóján. Új-
donsága a rend-, szépség- és formaérzék kialakítását, a kézmoz-
gások összerendezettségének biztonságát szolgáló, minden egész
oldalas forma elé befűzött pauszpapír. A kettős vonalú kisbetűk
rajza az iránytartást és a mozgás lendületét segíti elő: elegendő
helyet ad az apró kezeknek, hogy a két vonal között húzzák meg
a sajátjukat.

A pedagógiai feladatok komoly igénye és jellege állandó mun-
kát és örömet jelent minden oldalon, hiszen a gyermekvilág és az
iskoláskor élményeit, ismerős szereplőit és új kalandjait olyan
harmonikus színek, formák rendszere hordozza, melyek ötletes-
ségét, kedvességét és „gyermekszerűségét” az alkotók tapasztalata és
szaktudása garantálja. A kötet alkotó szerkesztői: *Adamikné dr. Jászó Anna*, a Budapesti Tanítóképző Főiskola tanára,
dr. Gósy Mária, az MTA Nyelvtudományi Intézetében a fonetikai
laboratórium vezetője és *Lénárd András*, a Budapesti Tanítóképző
Főiskola gyakorlóiskolájának vezető tanítója. Az illusztrációk
Réti Kamilla, az írásgrafikák *Démuth Ágnes* ízlését és derűjét di-
csérik. A budapesti Dinasztia Kiadó a tartalom, a gondolat hordo-
zójaként formailag is ehhez illő, akár sok éven át is „nyűvésálló”
taneszközt kínál. Mindnyájunk öröme.

Inámi Zsófia

Jelenünk és jövőnk szolgálata

(Sátoraljaújhely,
1996. október 18–20.)

„... anyád nyelvét bízták rád a századok / S azt meg kell védened.” – Füst Milán sorait olvashatták a díszünnepség résztvevői, mindazok, akik a jubileumi esztendőben jelen voltak az Édes Anyanyelvünk nyelvhasználati verseny országos döntőjén. A mozgalom jelentősége abban van, hogy fiatalok vesznek benne részt, és hogy a hazai versenyzők mellett már itt lehetnek a határon túliak is: Erdélyből, a Felvidékről, Kárpátaljáról és a Vajdaságból.

A program a hagyományoknak megfelelően zajlott: az első napon írásban kellett bizonyítaniuk a tanulóknak, mennyire tudatosan ismerik nyelvünk törvényszerűségeit. A második napon a szóbeli megmérettetés következett. Három téma közül lehetett választani: 1. Mi dolgom a világon? (vallomás); 2. Mit jelent nekünk az anyanyelv? (kiselőadás); 3. Mit tanulhatunk az idősektől? (vitaindító). A diákok több mint a fele az első témát választotta.

Kiemelkedő szereplésükért emléklapokat és pénzjutalmat kaptak a következők: *Bagaméri Sándor* Élelmiszerip. Szmk. (Szombathely), *Balázs Emese* (Rimaszombat, Gimn.), *Becker Zoltán* Széchenyi István Vendéglátóip. Szmk. (Kecskemét), *Boczog Judit* Mihai Eminescu Tanítóképző Líceum (Marosvásárhely), *Bor Judit* Kossuth Lajos Gimn. (Sátoraljaújhely), *Brevák Lilla* Szmk. (Szerencs), *Csontos Attila* Ferences Gimn. (Szentendre), *Horváth Miklós* Kinizsi Pál Mezőgazd. Szmk. (Zalaegerszeg), *Horváth Noémi* I. István Ker. és Közg. Szki. (Székesfehérvár), *Kemenczky Márta* Kossuth Lajos Gimn. (Sátoraljaújhely), *Kovács Emese* Bod Péter Tanítóképző Líceum (Kézdivásárhely), *Kúti Kornélia* Gimn. (Becse), *Liska Veronika* III. Béla Gimn. (Baja), *Majoros Eszter* Batthyány Lajos Gimn. (Nagykanizsa), *Muity Klára* Leőwey Klára Gimn. (Pécs), *Németh Szilvia* 411. Sz. Ip. Szmk. (Szombathely), *Oroszi Zsolt* Klapka György Szmk. (Jászberény), *Pauza Brigitta* Eü. Szakiskola (Kaposvár), *Puskár Andrea* Beregszászy Pál Szmk. (Debrecen), *Schrim Anita* József Attila Gimn. (Ózd), *Stevlik Krisztina* Gundel Károly Vendéglátóip. Szmk. (Budapest), *Tóth Gábor* Safárik Gimn. (Rozsnyó), *Várhelyi Zsuzsanna* Gárdonyi Géza Gimn. (Eger), *Weber Éva* Zsófia Leőwey Klára Gimn. (Pécs), *Werner Bernadett* Mezőgazd. és Ip. Szmk. (Elek).

Emléklapokat és pénzjutalmat adományoztak eredményes felkészítő munkájukért két szaktanárnak: *Kelemen Zsigmond-nának* (Gárdonyi Géza Gimn., Eger) és *Stempek Lászlónénak* (Szki. és Szmk., Szerencs).

Graf Rezső

Anyanyelvünkről – anyanyelvünkért

(Balatonalmádi,
1996. november 22–23.)

Míg 1995-ben még nem lehetett tudni, lesz-e folytatása annak a Lőrincze Lajos emlékének megőrzésére hivatott pályázatnak, amelyet a balatonalmádi Magyar-Angol Tannyelvű Gimnázium hirdetett meg (erre l. Édes Anyanyelvünk 1995/2. 15), egy esztendővel később már nyilvánvalóvá vált, hogy a gimnázium magyar munkaközössége ezt csupán kezdetnek szánta, szándéka pedig az, hogy ezentúl november 20–25-e táján minden évben legyen Almádiban egy-egy Lőrincze Lajos nevével fémjelzett nyelvészeti, nyelvművelő megmozdulás. Bizonyíték erre már az 1996. évi rendezvény is, amelynek programja még kiérleltebb, még gazdagabb s még lelkesítőbb volt, mint az egy évvel korábbié.

A szervezők ezúttal „Anyanyelvünkről – anyanyelvünkért” címmel vers- és prózamondó versenyt hirdettek meg, mégpedig igen szép eredménnyel, ugyanis arra csaknem kilencven tanuló nevezett az ország minden részéből s határainkon túlról is.

A versenyhez egyéb rendezvények is kapcsolódtak, pl. egy értékes szakmai előadás-sorozat a versenyzőket kísérő tanárok számára – ezen *Graf Rezső*, *Grétsy László*, *Lőrincze Lajosné*, *Maróti István*, *Pomogáts Béla*, *Raffai István*, *Szende Aladár* és *Szöllősy Árpád* tartott előadást, illetve választott az érdeklődők kérdéseire –, továbbá egy autóbussz-kirándulás Szentgálra, Lőrincze Lajos szülőfalujába.

De térjünk vissza a versenyhez! Mint a bírálóbizottság tagja bátran mondhatom: a színvonal örömdetesen magas volt. A döntőbe 26 tanuló jutott. Közülük gyenge teljesítményt nyújtó egy sem akadt, némelyikük pedig, mint ezt *Bánffy György* színművész, a bírálóbizottságnak s egyúttal az Anyanyelvápolók Szövetségének elnöke megállapította, bámulatra méltó beleérzéssel mutatta be produkcióját. A jók közül is legjobbaknak a következők bizonyultak:

Az általános iskolai tanulók versenyében

I. díj: *Décsi Ilona*, Negyed (Szlovákia)

II. díj: *Vanya Barbara*, Galánta (Szlovákia)

III. díj: *Pék Ágnes*, Galánta (Szlovákia). A szlovákiai magyar fiatalok kiváló szereplése a nagy mezőnyben különösen értékes!

A középiskolások versenyében

I. díj: *Zámbori Soma*, Szolnok

II–II. díj: *Holics Szilvia*, Veszprém és *Simon Tibor*, Óbecse (Jugoszlávia)

III–III. díj: *Árendás Csaba*, Esztergom és *Kovács Péter*, Kastl (Németország)

Ismerve a szervezőknek, különösen a gimnázium mb. igazgatójának, *Marekné Pintér Arankának* eltökéltségét és közösségük munkájába vetett hitét biztosak lehetünk abban, hogy Balatonalmádi a jövőben is hűséges őrzője lesz Lőrincze Lajos emlékének.

Grétsy László

Szovátai dialógus

(1996. október 4–6.)

„Egyszer minden monológ véget ér” – reménykedik Panek Zoltán (Édes Anyanyelvünk 1996/4. szám) ebben az inkább csak önmagunkra figyelő világban. S valóban, október 4–6. között az Anyanyelvápolók Szövetségének szovátai találkozóján, ha nem is ért véget, de szünetelt, mert itt a mintegy hetven magyartanár nem azért gyűlt össze, hogy az unalomig siránkozzék, mit nem lehet és miért nem, hanem azért, hogy bebizonyítsa, sok minden megvalósítható, csak akarni kell. Beindíthatjuk például azokat a magyarköröket, ahol a szép magyar beszédet és a helyesírást gyakoroltatjuk tanulóinkkal, akik közül versenyképes diákok emelkedhetnek ki.

S hogy mennyire lelkesítő a feladat, azt igazolta a három nap hangulata. Diákká fiatalodva hallgattuk *Kerekes Barnabás* és *Keppel Gyula* budapesti vendégek előadását, tanácsait, élvezettel játszottuk *Forgács Róbert* (szintén Budapestről) testbeszéd-gyakorlatait. Az estebéd utáni hangulat is „meghitt és vidám” maradhatott. Nem került sor a jókedvet elrontó politizálásra, ehelyett a versenyekre felkészítő mondatjelölést gyakoroltuk a jóleső kifáradásig.

Néhány hét távlatából még mindig tartó lelkesedéssel mondom köszönetet a szervezőknek s mindazoknak, akik valamilyen segítséggel hozzájárultak ahhoz, hogy a Teleki Oktatási Központban összegyűlhessünk.

Turai Adél

(Szilágyosmlyó)

HÍREK

1996. október 29-én az ELTE Bölcsészettudományi Karán **Bolla Kálmán** szervezésében szaktanári konferenciát tartottak. A program során a pedagógusjelöltek *Kazinczy-verseinek* tapasztalatairól, a 25. országos döntő előkészületeiről, a művészi szövegmondás fonetikai jellemzőiről és a logopédiai ellátás szervezeti rendszeréről hangzottak el tájékoztatók és előadások.

*

Benkő Loránd akadémikus elnökletével 1996. november 1-jén rendezte meg közgyűlést a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, amelynek az Anyanyelv-ápolók Szövetsége is tagja. Az ülésen részt vett **Magyar Bálint** művelődési és közoktatási miniszter is.

*

A *sajtónyelvről* rendezett konferenciát a MURE (Magyar Újságírók Romániai Egyesülete) 1996. november 8–10-én Szovátán. A megnyitó előadást **Péntek János** kolozsvári egyetemi tanár tartotta. Magyarországról **Benecdy József** és **Balázs Géza** tartott előadást a konferencián.

*

A Magyar Nyelvtudományi Társaság 1996. november 19-én ünnepi tudományos ülést rendezett a *honfoglalás 1100. évfordulója alkalmából*. Az ülészakon a következő előadások hangzottak el: **Kristó Gyula**: A Kárpát-medence X. századi helyneveiről; **Kósa László**: Az őstörténet és a honfoglalás képeinek változása a néprajzi kutatásban; **Benkő Loránd**: Anonymus beszélő személynevei; **Kiss Lajos**: Hegynevek a történelmi Magyarországon.

*

Több mint nyolcvan vettek részt azon a budapesti Kosuth Klubban 1996. november 21-én tartott rendezvényen, amelynek címe a meghívón a következő: „*Egy nyelvi misszionárius – Beszélgetés dr. Grétsy Lászlóval*”. A mindvégig hangulatos beszélgetést **Erdélyi Erzsébet** és **Nobel Iván** vezette.

A IV. országos ifjúsági anyanyelvi parlamentről

Immár hagyomány, hogy a fővárosi Radnai Szakközépiskola rendezi meg azt a késő őszi tanácskozást, amelyre meghívjuk az Anyanyelv-ápolók Szövetsége Ifjúsági Tagozatának tagjait. Az idei tanácskozáson a levezető elnöki tisztelet betöltő Szilvási Krisztina köszöntötte a megjelenteket, külön is Deme Lászlót, az ASZ társelnökét, Kincses Kovács Éva tanárnőt, aki a miskolci Bölcsész Egyesületet képviselte és a Székelyudvarhelyről érkezett három fiatal.

Deme professzor úr nyitó előadásában a fiatalok felelősségéről szólt, s arról is: ne nyugodjunk bele a körülöttünk tapasztalható beszéd-és magatartás-kulturálatlanságba, mert igaz ugyan, hogy a rosszat, a sekélyeset is meg lehet szokni, csak az a kérdés, érdemes-e.

Ezután a tanácskozás résztvevői meghallgattak egy rövid tájékoztatót az ASZ elnökségi üléséről, valamint az 1995. évi parlament óta eltelt időszakról. Az akkor elfogadott határozati pontoknak szinte mindegyikét sikerült teljesítenünk. A hozzászólások során Csík Erika és Schinagl Szilvia az Ifjúsági Tagozat helyi csoportjainak szánt munka-program-javaslatot ismertette, Németh Andrea az egyetemeknek, főiskoláknak szánt bemutatkozó leve-lünket olvasta föl. A korábbi évek-hez képest jóval többen szólaltak fel. A legnagyobb sikert Oravecz László-né bátonyterenyi tanárnő aratta, aki elmesélte: volt tanítványai a trágár szavak helyett más, „szalonkép-es” kifejezéseket használnak, így érzékeltetik, hogy valamiről rossz a véleményük, de – noha ők is fiatalok – nem tartják természetesnek, hogy csakis durván, trágár szavakkal fejezhetik ki magukat. Korbély Betty az ELTE-ről úgy vélte, hogy az óvodában és az általános iskola alsó ta-gozatában dolgozó pedagógusokat – s közvetve a gyerekeket is – be kel-lene vonni a nyelvművelő-nyelvápo-ló munkába. Szabó Áron Bonyhádról a helyi és megyei lapokban megje-lentetendő írássok fontosságára hívta fel a figyelmet. A miskolci Brézai Zoltán iskolai anyanyelvi nap(ok) megszervezésére buzdított. Pesti Éva a fővárosból – saját munkahelyi tapasztalatai alapján – arról beszélt, hogy egy ember nyelvi-magatartás-beli igényessége is alakíthatja, befo-lyásolhatja környezetét, Pikali Melinda Csongrádról, Petercsák And-rea Budapestről, Papp Katalin Ko-máromból egy-egy helyi csoport mű-

ködésének tapasztalatairól számolt be. A miskolci Verbóczi Zita úgy vélte: ismertebbé kellene tennünk szö-vetségünket. Móricz Eszter az Édes Anyanyelvünk című folyóirat haté-konyabb terjesztésére adott ötlete-ket; a székelyudvarhelyi Zólya And-rea az anyanyelvi táborok fontossá-gáról szólt; Kincses Kovács Éva ta-nárnő tanácskozások elrettentő ta-pasztalatait sorolta, s a színházi elő-adásokban elharapózott trágár szó-használat ellen ajánlott védekezési módszert.

A hasznos összejevetel végén a küldöttek tíz pontban foglalták ösz-sze az elkövetkező év feladatait:

1. Tagtoborozás, helyi csoportok alakítása;
2. Az illetménylap terjesztésében részt vesznek az IT tagjai;
3. Kérjük a lap szerkesztőit, éven-te egyszer tegyék lehetővé ifjúsági melléklet megjelenítését (l. 1996/5. szám);
4. 1997-ben is megrendezzük az ASZ ifjúsági anyanyelvi táborát;
5. Eredményesnek ítélt egy-, ill. kétnapos tanácskozásainkat ezután is megrendezzük;
6. A fiatalok körében is gyűjtést szervezünk A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány javára;
7. A munkaprogram-javaslatot „étlapként” ajánljuk helyi csoportja-inknak;
8. A parlamenten elfogadott be-mutatkozó levelet eljuttatjuk a fel-sőoktatási intézményekhez;
9. Az Édes Anyanyelvünk szer-kesztőit arra kérjük, a legsikeresebb OKTV-dolgozatokból közöljenek részleteket;
10. Az ifjúsági vezetőség hozzon létre munkacsoportot annak meg-vizsgálására, hogy miként szorítha-tóknak vissza a szurkoláskor gyakran tapasztalt nyelvi-magatartásbeli durvaságot.

Szövetségünk társelnöke zársza-vában kiemelte: öröm volt látni, hogy a fiataloknak van egy olyan ré-tege, amely képes állampolgári fele-lősséggel megszólalni, s nem akar beletörődni az általa tisztelt értékek elvesztésébe; jócskán akadnak kö-zöttük, akik emberhez méltó világot szeretnének maguknak és utódaik-nak, és elégük van a lassan mindent elborító alpáriságból.

Kerekes Barnabás

Nyelvijáték-pályázatunk eredményhirdetése

Amikor az Édes Anyanyelvünk 1996. évi 1. számában megjelent az Anyanyelvnaplók Szövetségének a legszellemesebb anyanyelvi játékok vagy rejtvény megalkotója címért meghirdetett pályázata, azt hiszem, még a szövetség tagjai közül is elég sokan vélekedtek úgy, hogy ez a pályázat nem fogja beváltani a hozzá fűzött reményeket, mivelhogy csak a „beavatót-tak” szűk körének szól, a többiek érdeklődését nem kelti föl.

E vélekedés nem is volt alaptalan, mivel ilyen vagy olyan nyelvi játékok, rejtvények ki-gyalásához csakugyan sajátos irányultság, különleges fogékonyság kell, ám az eredmény azt mutatja, hogy a beavatóttnak az a bizo-nyos köre nem is olyan szűk, mint ahogy az ag-gályoskodók gondolták. A versenykiírás 46 pályázat érkezett be. Ez persze nem olyan nagy szám, de ha azt is hozzátesszük, hogy egy-egy pályázó a kiírás szerint akár tíz pályamunkát is beküldhetett, s a többség élt is ezzel a jogával, akkor már egészen más a kép. Való-jában a bírálóbizottság (**Maróti István** és e so-rok írója) nem kevesebb, mint 422 nyelvi játékot és rejtvényt tanulmányozott át, s ennek alapján hozta meg döntését. Nem volt egyszerű a dol-gunk, mivel a pályázatok más-más típusba tar-toznak, s ezeket a típusokat nem könnyű ösz-szemlélni egymással, de úgy érezzük, végül is sikerült megoldanunk a feladatot.

A pályamunkák bő egyharmada afféle isko-lai oktatójáték, amelyet kitűnően fel lehet hasz-nálni az egyes oktatási fokozatokban. Persze, nagyobb részük már ismert játékok felmelegíté-se, újrafogalmazása, de újszerűek, eredetiek is bőven vannak köztük; olyanok is, amelyeket a megfelelő szakfolyóiratokban nyomtatásban is érdemes közzétenni. Már beszélünk is erről a Magyartanítás és a Csengőszó szerkesztőjé-vel, s a megjelentetésre vonatkozó javaslatun-kat – legalábbis elvben, hisz a konkrét anyagot még nem ismeri – a két lap szerkesztője egyet-értéssel fogadta.

A pályamunkák másik bő egyharmada a nyelvi rejtvények világába tartozik. A kép ugyanaz, mint az iménti csoportban. Akadnak a beküldött anyagban jó szándékú, de nem elég újszerű vagy nem eléggé kiértékeltek, nem eléggé fajsúlyos alkotások, ám itt is jó néhány eredeti, értékes ötlet bukkan elő, s ezek közül többel ta-lálkozhatnak majd olvasóink az Édes Anya-nyelvünk Pontozó rovatában.

A pályázatok harmadik csoportja az eddigi két bő egyharmad után a maradék szűk egy-harmad, amely főleg nyelvi inyenccségek, szó-játékos versikéket, nyelvi játékos csúcsteljesít-ményeket tartalmaz. Ezek nem rejtvények, ha-nem nyelvünk varázsos erejét, gazdagságát bi-zonyító, illetőleg szemléltető alkotások, noha rejtvény is akad köztük. A legjobbak közü-lük előbb-utóbb ugyancsak helyet kapnak majd lapunkban.

Ezek után az a megtisztelő teendőm, hogy felsoroljam a pályázat díjsait. A bizottság gon-dos mérlegelés után egy első díjat (10 000 Ft), két második díjat (8000–8000 Ft) és négy har-madik díjat (6000–6000 Ft) osztott ki, továbbá dicséretben részesített tizenegy pályázót. A részletes eredménylista a következő.

Hátulról kezdem! A bírálóbizottság, ha na-gyobb lett volna a díjalapja, legszívesebben díj-ra, IV., V. vagy VI. díjra terjesztette volna fel azokat, akiknek nevével kezdem a felsorolást. Mivel csupán a pályázat meghirdetésekor már jelzett 50 000 Ft-os díjallappal gazdálkodhat-tunk, úgy döntöttünk, hogy dicséretre jogosul-tak a következők: **Balogh Mátyás**, Miskolc; **Gerendeli György**, Dombegyház; **Győrei Ist-vánné**, Marcali; **Kiss Magdolna Tünde**, Tata-bánya; **Kustos Lászlóné**, Celldömölk; **Nagy-pálné Kanta Zsuzsanna**, Eger; **Paulínyi Já-nos**, Nógrád; **Szántó Istvánné**, Miskolc; **Szócs Anita**, Szentistván; **Végh Erika**, Kő-szeg; **Völgyiné Rakita Ildikó**, Kecskemét.

És most következzenek a díjasok! A pályá-zat III. díját négyen nyerték el: **Nagy Zoltán**, Érd, Ligetszépe u. 10/B (2030), aki remek te-matikus rejtvényes versikéivel és versbe sze-dett közmondásgyűjteményével lett díjas; **So-mogyi Ferenc**, Debrecen, Faraktár u. 25. 3/13 (4029), aki kilenc nyelvi társasjáték ötletét küld-te be, közülük különösen a gépkocsirendsza-mok betűjeleivel való négy játék igen jó; **Szócsné Antal Irén**, Szentistván, Fazekas u. 15. (3418) beküldött nyolc játékból főleg a második, a számszavakat tartalmazó település-nevekkel szerkesztett játék igen szellemes; vé-gül **Zentai László**, Budapest, Irinyi József u. 32/A (1117), aki nyolc oktatójátékkal pályázott, s megítélésünk szerint közülük több is érdemes arra, hogy némi igazítással napvilágot lásson valamelyik módszertani lapban.

II. díjasunk kettő van: **Házy László**, Szeged, Alsó-kikötősr 7/B (6726), aki hét remek rejt-vényt küldött be, olyan típusúakat, amilyenek lapunk Pontozó rovatában szoktak megjelenni, s olyan jókat, hogy legalább 4-5 meg is fog be-lőlük jelenni; **Zubornyák Mihályné**, Budapest, Esztergomi út 58. (1138), tíz jobbnál jobb rejt-vénnyel vagy szellemes szófacsarással, ame-lyek közül kettő-három szintén meg fog jelenni lapunkban.

Végül az I. díjast köszöntöm innen is: **dr. Bencze Imrét** (Budapest, Dráva u. 11; 1133), aki „Istenek eledele: a játék” jelígejű pályamű-vében tíz témakörből küldött be pályamunkát, s a maga nemében és műfajában mind remek-mű. Ízelítő témacsoportjaiból: betűcserés ver-ses szólancok; szótörő versek; minden eddig készítettnél hosszabb palindrom, azaz rákmon-dat; különleges kecskerímek; többszörös név-intarziák, vagyis olyan szavak, szóalakok, amelyekben két, három, sőt négy keresztnev rejlik (egyetlen szóban!) stb. A többiek pályáza-ta is, még a helyzetleneké is, nemcsak a di-cséretben részesülteké vagy a díjazottaké, de leginkább az I. díjas pályázat bizonyítja be fé-nyesen, hogy a nyelvi játékok, rejtvények leg-szellemesebbjei, ha más műfajban is, de az anyanyelvnek olyan mélységeit képesek fel-színre hozni, mint a legkiválóbb költők egy-egy különösen sikerült alkotása.

Már csupán ennek újjólag való bebizonyítása véget is érdemes volt meghirdetni ezt a pályá-zatot.

Grétsy László

HÍREK

A Gundel Károly Idegenfor-galmi, Vendéglátóipari Szakkö-zépiskola, Szakmunkásképző és Gimnázium tanárai és diák-jai 1996. november 30-án, im-már hagyományosan, ismét megrendezték a *Péchy Blan-ka-émlénapot*.

*

Médiakritika címmel rende-zett konferenciát az MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoportja az Akadémián 1996. december 16–18. között. A média nyelve szekcióban **Deme László**, **Kincses Ko-vács Éva** és **Balázs Géza** tar-tott előadást. A konferencia anyaga hamarosan kötetben is megjelenik.

*

Mint a hírközegek is beszá-moltak róla, az Anyanyelvapo-lók Szövetségének 1996. de-cember 21-i ünnepi ülésén ket-ten ismét átvehették a *Lőrín-cze-díjat*, amelyet évente egy-szer ítélt oda A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány kuratóriuma. A két kitüntetett ezúttal **Fábián Pál** ny. egyetemi tanár és **Jakab István**, a pozsonyi Komenský Egyetem ny. docen-se. Mindkét jeles nyelv művelő-nek ezúton is gratulálunk!

*

A *nyelvész Brassai* címmel konferenciát rendez május 23–24-én a Babeş-Bolyai Tudu-mányegyetem (Kolozsvár) ma-gyar nyelvészeti tanszéke.

*

A *VII. Alkalmazott Nyelv-észeti Konferenciát* április 3–5. között rendezik a budapesti Külkereskedelmi Főiskolán.

*

Megalakult a *Tetten ért sza-vak* rádióműsor klubja. A klub tagjai havonta egyszer pénte-ken találkoznak a Diák- és Ifjú-sági Újságírók Országos Egye-sületének Örs vezér tér 11. szám alatti irodájában. Az idő-pontokról a 222–8213 telefon-számon lehet érdeklődni.

Összeállította: B. G. és G. L.

PONTOZÓ

Legelőször is az 1996. évi 4. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. *Itt az x, hol az x?* 1. Fixál. 2. Maxima. 3. Sixtusi. 4. Kódex. 5. Xénia. 6. Lexikon. 7. Komplex. 8. Textus. 9. Ónix. 10. Mixtura.

II. *Számok és betűk.* Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem,

III. *Beszédes névjegyek.* 1. Debercsény. 2. Alsónémedi. 3. Buda-
kalász. 4. Egerszalók. 5. Adásztevel.

IV. *Irány a Helikon!* 1. LEL. 2. OMLIK. 3. HAMIS. 4. MEG-
DERMED. 5. KAMPÓS. 6. KAVICS. 7. MILLIMÉTER:

V. *Móra Ferenc a nyelvről.* Nagy élő-víz a nyelv, amit nem kell nagyon féltetni, mert amennyit öregszik, annyit fiatalodik.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a szükséges 90 pontot, ezúttal a következőknek kedvezett a szerencse: Bencze Imréné, Budapest, Dráva u. 11. (1133); Bonnyai József, Keszthely, Paccsirta u. 23. (8360); Hajdú Gusztávné, Budapest, Ányos u. 14. (1031); Jóny Miklósné, Balatonszárszó, Széchenyi u. 12. (8624); Kárpáti Attila, Dömsöd, Tóth József u. 16. (2344); Kónya Anett, Domony, Fő út 2. (2182); Koplányi Kinga, Balassagyarmat, Arany János u. 38. (2660); Mórincz Zsigmond Gimnázium, Beszélni nehézkör, Kisújszállás, Széchenyi út 4. (5310); Németh Ibolya, Nádasd, Sipos Béla u. 11. (9915); Vastag Tímea, Romhány, Kölcsey u. 3. (2654). Nyereményükhöz, Lőrincze Lajos Megnől az ember szíve című, immár 2. kiadásban megjelent könyvéhez ezúton gratulálunk.

A Pontozó újabb feladatai

I. **Igefosztó.** Az itt következő meghatározások megfelelőit úgy kell megválasztani, hogy mindegyiknek a végén legyen egy olyan rész, amely egyúttal egy ige. Ha ezektől az igéktől megfosztjuk a megoldásul beírt szavakat, a megmaradt szórészekből egy jeles alkotó neve olvasható össze. Kiről van szó? Megfejtése 12 pont.

1. A Tisza mellékfolyója:
2. Fizetés:
3. Kastélyszerű építmény legrégibb, belső része:
4. Földtörténeti idősza:
5. Katona illetménye:
6. Elődért:

II. **Tükörszavak.** Kilenc meghatározáspárt közlünk. Helyes megfejtés esetén a meghatározásoknak megfelelő szavak egymás tükörképét adják, az elől álló szavaknak az első, továbbá a hátul állóknak az utolsó betűiből pedig felülről lefelé egy olyan foglalkozás neve olvasható össze, amelynek számos kiváló, főleg régebbi képviselőjét világszerte ismerik. Megfejtése 18 pontot ér.

1. Nedvességet veszít – fullánkos rovar:
2. Csattanós történet – a másik helyre:
3. Csapong, régiesen – udvart tisztít:
4. Égtáj – építési terület:
5. Vasúton közlekedő – szorítóeszköz:
6. Vizsgázó húzza – megőrzésre átadott holmi:
7. Abban az időben – fonóeszköz:
8. Játékpénz – jegyzetfüzet:
9. Lírai műfaj – közteher:

III. **Váltsunk hangot!** Rejtvényünkben közismert filmcímek magánhangzóit más hangokra cseréltük, természetesen eredeti helyüket nem változtatva meg. Ha megfejtőink ügyesen „váltanak hangot”, azaz rátalálnak az eredeti magánhangzókra, máris megkapják a valódi, helyes filmcímeket. Megfejtésük ezeket kell be-
küldeni. Értékük címenként 2, összesen 14 pont.

1. Adós a lét:
2. Kolonc-hű nép:
3. Fut ő, ha bír:
4. Ó, négy bolha:
5. Míg él, lázadó:
6. Bűnhír:
7. Beléndek héja jó:

IV. **Számozott betűk.** Az ábrában minden számnak egy betű, illetve betűjegy felel meg. Ha olvasóink megfejtése helyes, eredményül Radnóti Miklós egyik verséből kapnak egy idézetet. A megfejtésért 20 pont jár.

1. Baka	25	18	6	20	24	17	24	10
2. Hibás	14	9	5	34	2	31	4	21
3. Dal	1	16	34	12				
4. Kármentő	10	30	35	27	13	29		
5. Egy ügy lezárta után	22	33	8	5	19	17		
6. Zajos mulatás	7	4	3	9	23	22	2	15
7. Lovas nomád nép	28	20	26	16				
8. Megverselt bogár jelzője	32	3	11					

1	2	3	4	5	•	6	•	7	8	•
9	10	11	12	•	13	14	•	15	16	17
18	19	20	•	21	22	23	24	25	•	26
27	•	28	•	29	30	31	32	33	34	35

V. **Vajon ki ő?** Feladványunkban nyolc értelmezéspárt közlünk. Ha olvasóink helyesen felelnek a meghatározásokra, azt fogják látni, hogy a meghatározáspárokra adott válaszok hasonlítanak egymáshoz. Csupán annyi köztük a különbség, hogy a párok második tagjára adott válasz egy-egy szótaggal vagy csupán néhány egymás mellett álló betűvel bővebb, hosszabb az elsőnél. Ha megfejtőink ezeket a többletbetűket sorban összeolvassák, megtudhatják, ki az a múlt századi történész, költő, akit keresünk, sőt egyik verseskötetének címe is rábukkanhatnak. Mivel a megfejtés összesen 21 betűjegyből áll, a rejtvény pontértéke is 21!

1. a) Mész jelzője lehet:
b) Csillapíthatatlan:
2. a) Ágas- :
b) Borzas:
3. a) Küldönc:
b) Egyfűlű mázas agyagkancsó:
4. a) . . . grófja (Rossini vígoperája):
b) Nagy állati érzékszerv:
5. a) Közepes gyorsasággal halad a ló:
b) Ismételten hírt küld:
6. a) Meleg étel:
b) Jól szellőző:
7. a) Cipő, üveg, régi könyv része:
b) Cserjék, bokrok szövevénye:
8. a) Világhírű operaház rövid neve:
b) Térben valaki, valami után, népiesen:

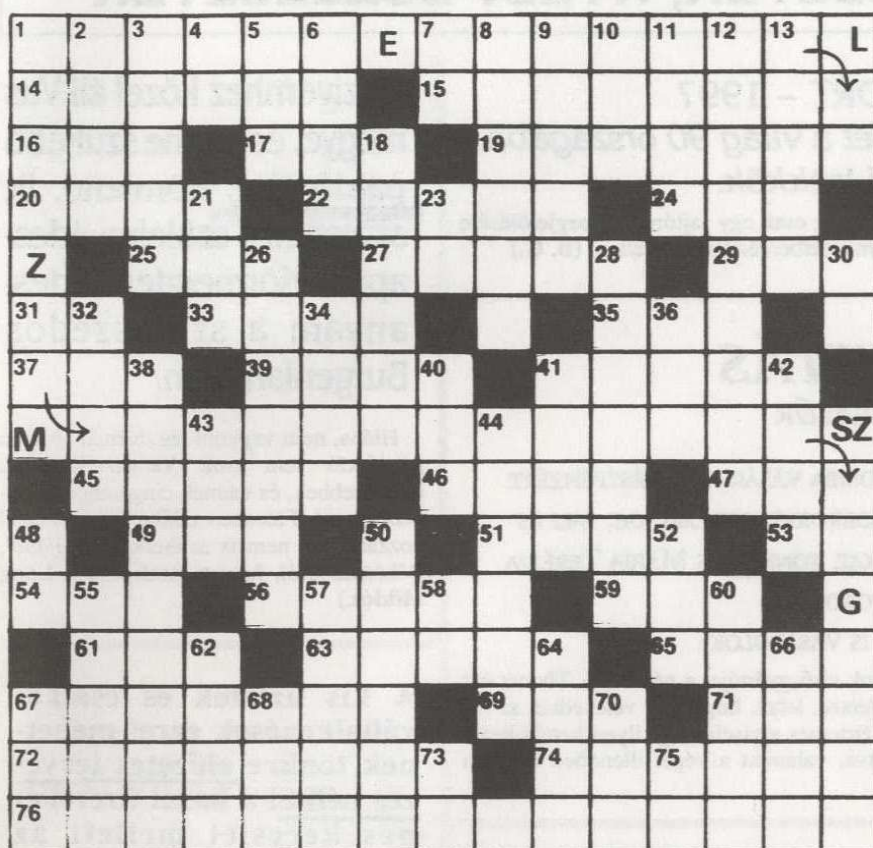
VI. **Bodor Pál a nyelvről.** Keresztrejtvényünk fő soraiban az Erdélyből áttelepült jó nevű írónak és publicistának, Bodor Pálnak egy Rádió- és Televízióújság-beli cikkéből idézünk egy megállapítást. Ezt tessék beküldeni! Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 110 pont, de már 90 elegendő ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A megoldásokat április 1-jéig kell beküldeni címünkre: Édes Anya-nyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122.

Minden kedves megfejtőnknek jó szórakozást és sikeres megfejtést kívánnak a rejtvények készítői:

**Dékány Erzsébet (III.), Doroszlai Elekné (V.),
Házy László (II.), Láng Miklós (IV.),
Schmidt János (VI.), Zsigmond Győző (I.)**

Ösztönző szavak

VÍZSZÍNTES: 1. Bodor Pál megállapításának kezdő szavai. 14. Értékes prémű ráncsáló; hódpatkány. 15. Lapos dunyhaféle ágynemű, amelyre fekszik. 16. Egykori rádiómárka. 17. Szemüvegtartó! 19. Arbocrúdon feszül. 20. Via ...; John Knittel regénye. 22. Jóravaló, becsületes. 24. Kétszeres Kossuth-díjas botanikus, az MTA tagja (Rezső, 1903–1980). 25. Becézett Aranka. 27. A copf is ez. 29. A cs zöngés párja. 31. Elektronvolt, rövid. 33. Csizma része. 35. Svájci őskanton. 37. Városka Somogy megyében. 39. Bűvöl. 41. Naplopó, tájszóval. 45. Enyveskező. 46. Hollandiában és Németországban élő népcsoport tagja. 47. ... Fall; osztrák operettszerző (1873–1925). 49. Csak, németül. 51. Szerzetesközösség vezetője. 53. A tallium vegyjele. 54. A szüret évszaka. 56. Kommandó. 59. Perzsa uralkodói cím. 61. A jód, kálium és a szén vegyjele. 63. Egykori vármegyénkkel kapcsolatos. 65. Hosszú ideig, kissé népiesen. 67. Lopózva távozó. 69. A foszfor és a bárium vegyjele. 71. Tehergépkocsi-márka. 72. Argentín labdarúgó (Diego Armando). 74. A gépkocsi motorházában található. 76. Vas Zoltánnak Kossuth Lajos életéről szóló kötete.

FÜGGŐLEGES: 1. A gondolat második, befejező része. 2. A hét törpe egyike. 3. Békés ...; kortárs színművésznő. 4. Az argon vegyjele. 5. Ez pedig a nikkelé, illetve az oxigéné. 6. Angol hossz mérték. 7. Félhold! 8. A postán kapott elismervény. 9. Erának is becézik. 10. Kisfaludy Károly szülőhelye. 11. Kertész ...; a Makra írója. 12. Tréfás, torzított formában utánoz, kifiguráz. 13. Újságból cikkeket, képeket vág. 18. Ismétlődő vessző, illetve dallamrész. 21. ... poetica; költészettan. 23. Városrész! 26. Ritka női név. 28. Harcolás, küzdés. 30. Ásványi fűszer. 32. Kb. 1250 km hosszú folyó a Dél-afrikai Köztársaságban. 34. Gémeskút része. 36. Krivoj ...; vasércbányászati központ Ukrajnában. 38. Sok a szerszám és az ékszer az ilyen leletek között. 40. Német televíziós adóállomás. 41. Fájdalmat okoz a szúnyog. 42. Táplál. 43. Az egyik szülő becéző megszólítása. 44. Időmérő eszköznek „számos” okból fontos része! 48. Építőanyag. 50. Nemesi rangú asszony. 52. Ond vezértársa. 55. ... Timberman; Howard Fast regénye. 57. A Toldi költőjének utóneve. 58. Norvég és vatikáni autók jelzése. 60. A lakására. 62. Mindössze. 64. Dél-európai őslakó. 66. Versenyt meghirdet. 67. Ez a bizonyos. 68. Német színész (Erik). 70. Vonatkozó névmás. 73. Akció kezdete! 75. Saját kezűleg, rövid.

Schmidt János

Feketeország

A kiugró közéleti események lenyomata azonnal megmutatkozik szókincsünkben. Így került a csúcsra a *sikerdíj* összetétel, de természetesen az eredeti kellemes jelentéstartalmától jócskán eltérő használati értékben. Ezután következett rögtön a *tocsikol* és a *sikerdíjitalan*, sőt az előbbinek egyik-másik újságíró szinte a teljes „igei” paradigmáját létrehozta: ő *tocsik*, mi *tocsunk*, ők *tocsnak*, *tocstak*, s ha ők *tocsnak*, én is *tocsok*, és neked is *tocsni* kell. Szemléltetésül talán ennyi is elég.

Még ennél is nagyobb ívű szókarrierre láthatunk példát – sajnos – a *fekete* kifejezés esetében. Mintha Babits Fekete ország című verse kezdene normává válni napjainkban, mind nyelvi, mind morális értelemben, ahol fekete minden, a fák, az állat, az elme, a vér, „minden fekete, de nem csak kívül: / csontig, velőig fekete”. Igaz, nem abban az értelemben „feketedünk” mostanság, ahogy a költő használta.

A *fekete* előtagú összetételek nem új keletű kifejezések, az Értelmező kéziszótár a következőket tartalmazza: *feketeáru*, *feketeár*, *feketepiac*, *feketeüzlet*, *feketefuvar*, *feketekereskedelem*, s Bacsó Péter Tanú című filmje még képben is élénk idézi a *feketevágást*. Már az egybeírás is jelzi tehát, hogy a *fekete* itt nem színt jelent, hanem valamely törvénytelen, engedély nélküli, titkos dolgot.

Napjainkban jócskán szaporodott ezen összetételek száma, azonban most már személyekre vonatkozóan. A feketemunkát Kelet-Magyarországon gyakran külföldi személyek végzik, akikről *Feketeukránok* címmel olvashattunk írást. Az ellenzék állítása szerint pedig a *feketegazdaság* *feketekormányt* hozott létre. Bizunk abban, hogy ez sem vádként, sem valóságként nem folytatódik tovább, s nem leszünk *feketeország* *feketeemberekkel* – egybeírva!

Minya Károly

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

ÚTLEVÉL RIPIORT – 1997

*Hogyan szerezzünk útlevelet a világ 90 országába.
Bevándorlási trükkök.*

A *riport* a magyarban angol eredetű szó, de eddig csak egy sajtóműfaj megjelölésére szolgált. Az „Útlevelel riport” magyar nyelvi környezetben értelmezhetetlen. (B. G.)

ANTIQUITÁS

SILVER MINIATŰR

SZENT ISTVÁN KÖRÚTI RÉGISÉG BOLTOMBA VÁSÁROLOK KÉSZPÉNZÉRT:
RÉGI BÚTOROKAT, FESTMÉNYEKET, SZOBROKAT, CSILLÁROKAT, FALI ÉS
ASZTALI ÓRÁKAT, PORCELÁNFEJŰ BABÁKAT, TONNET ÉS MÁRIA TERÉZIA
KORABELI BÚTOROKAT.

TELJES HAGYATÉKOT IS VÁSÁROLOK.

Ha a hajlított fából készített, ún. tonettbútorok első gyártója, a német M. Thonet ezt olvashatná, alighanem megfordulna sírjában. Persze, lehet, hogy úgy vélekedne: az árnyékvilágba való bármily rövid visszatérésért érdemes elviselni egy ilyen kettős betűcserét! (Postaládájában találta, és kissé kijavítva, valamint a végét illendően levágva közlésezi G. L.)

SIKÍTÓ TITKÁRNŐ

Gépirásoktató
programcsomag
valamennyi
IBM PC/XT, AT
számítógépre

Tudják ugye, hogy kit neveznek „sikító titkárnőnek”? Azt a hölgyet, aki mindig felsikolt, amikor végre megtalál egy billentyűt. Nekik ajánlják ezt a tananyagot. Nem rossz névválasztás! (B. G.)

A szívemhez közel áll Vas megye, és benne szűkebb pátriárkám, Körmend. Itt születtek a szüleim: édesapám Körmenden, édesanyám a szomszédos Burgenlandban.

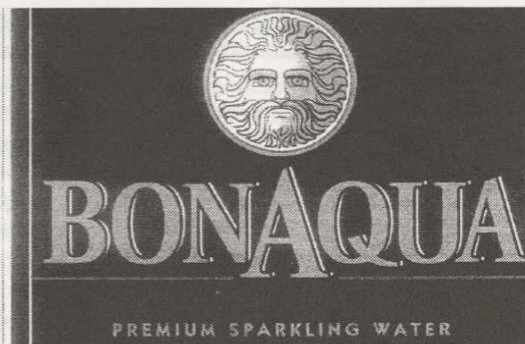
Hiába, nem vagyunk egyformák. Még a pátriárkák sem azok. Vannak közöttük köpcösebbek, és vannak cingárabbak, szűkebbek. (A Fülesben találta és juttatta el hozzánk, ha nem is szűkebb pátriájából, Békéscsabáról, hanem Budapestről Láng Miklós.)

A kis üzletek és családi vállalkozások ezrei mehetnek tönkre előzetes tervezés nélkül a hazai fizetőképesség kereslet mellett az olyan bevásárlókomplexumok mértéktelen elszaporodásának hatására, mint a Pólus Center vagy a Duna Plaza – nyilatkozta lapunknak Lukovich Tamás, a Magyar Urbanisztikai Társaság igazgatója.

Vajon mennyivel jobb, ha „előzetes tervezéssel” mennek tönkre a kis üzletek és családi vállalkozások ezrei? A túlbonyolított, egyszeri olvasásra érthetetlen mondatot a Magyar Nemzetből ollózta: B. G.

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

Emlékezetem szerint kb. két éve már, hogy az „Álljunk meg egy szóra!” című tévéműsor készítői megrótták a Bonaqua ásványvíz márkanévét, mivelhogy hiányzik belőle a *q* mellé kíváncszó *u* betű. Még azt is elmondták, hogy ilyen betű is van, pl. a törökben vagy akár a franciában, de ennek hangértéke nem „kv”, hanem csupán „k”, mint a francia *coq* ’kakas’ szóban. Néhány hónapja örömmel fedezhettük fel, hogy módosult az ásványvíz címkéje. Most már ez áll rajta: Bonaqua. Ez így már nemcsak ’jó víz’ – hiszen a latin *bona aqua* ezt jelenti –, hanem jó név is. Ám úgy látszik, valami védjegyügy még így is van a háttérben, ugyanis a „törv. védve” védjegy az új címkén is Bonaqua-ként van feltüntetve. A változtatásnak mindenesetre örülünk, s kíváncsian várjuk, idővel végleg eltűnik-e a Bonaqua felirat a palackokról. (K. G.)